

Şair, İnsan Çevirmen ve Yapay Çevirmen Paydaşlığında Bir Dilden İki Dile DeneySEL Çeviriler*

PROF. DR. DİDEM TUNA KÜÇÜK** – PROF. DR. BEKİ REFKA HALEVA***

Öz

Yazınsal türler arasında şiirin çeviriyle ilişkisi dünden bugüne tartışmaya açık kalmıştır. Şiirin çevrilemezliğini savunanlardan bu yana şiir elbette çevrilmiş ve şiir çevirmenlerinin şair olmaları gerektiği kanısına karşın şiirler yaratıldıkları coğrafyaları aşarak zaman ve uzamdan bağımsızlaşmıştır. 21. yüzyıl teknoloji çağında çeviri makineleşme yolunda ilerlerken edebiyat çevirisi yapay zekâdan payına düşeni almaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı çevrilmesi en zor tür olarak düşünülen şiir üzerine yapay çevirmen, insan çevirmen ve şair iş birliğiyle deneySEL çeviriler gerçekleştirmektir. Bu amaçla Serdar Solkun'un (2024) "varsıl" adlı şiiri, DeepL üzerinden Fransızca ve İngilizceye aktarılacaktır. Yapay çevirmenin sunduğu ilk versiyonlar, insan çevirmenin kaynak metin üzerinden yaptığı çözümleme temelinde ve öncelikle yalnızca programın sağladığı alternatif göstergelerin kullanımıyla yeniden ele alınarak ikinci versiyonlar oluşturulacaktır. Sonrasında ikinci versiyonlar üzerinden bu kez programa bağlı kalınmadan insan çevirmenin kararlarıyla yeniden modellenen üçüncü versiyonlar elde edilecektir. Son olarak, üçüncü versiyonlar üzerinden kaynak metinle karşılaştırmalı olarak yapılan çözümlemeler şairle paylaşarak çevirilere son şekilleri verilecektir. Kaynak ve erek metinlerin okunmasında değerlendirme ölçütü olarak Doğan Aksan'ın (2021, s. 81) önerdiği "göstergenin anlam çerçevesi" sınıflandırmasından yararlanılacaktır. Çalışmanın sonucunda yapay çevirmenin şiir çevirisinde potansiyel bir paydaş olarak olası konumu, erek şiirlerin çeviri süreçlerinde deneyimlenen katkı ve kısıtlar ve her iki dilde oluşturulan gösterge evrenleri kapsamında değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: şiir çevirisi, göstergenin anlam çerçevesi, yapay çevirmen, *Merhabayı Birinde Denedim Düştü Kırıldı*, Serdar Solkun

EXPERIMENTAL TRANSLATIONS FROM ONE LANGUAGE TO TWO THROUGH THE PARTNERSHIP OF THE POET, THE HUMAN TRANSLATOR AND THE ARTIFICIAL TRANSLATOR

Abstract

Among the literary genres, poetry's relationship with translation has always remained controversial. Ever since those who defended poetry's untranslatability, poetry has inevitably been

* Bu çalışmanın bir bölümü Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi tarafından 30 Eylül-2 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresinde sunulmuştur.

** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü. didem.tuna@yeniuyuzil.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1566-9503.

*** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü. bekirefka.haleva@yeniuyuzil.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9547-9530

translated, and despite the belief that poetry translators must be poets, poems have transcended the geographies in which they were created to become independent of time and space. As translation progresses towards mechanization in the 21st century technological age, literary translation has begun to receive its share of artificial intelligence. The aim of this study is to conduct experimental poetry translations as the most difficult genre to translate, with the collaboration of artificial translator, human translator and the poet. To this end, “varsıl” by Serdar Solkun will be translated into French and English via DeepL. The first versions by the artificial translator will be reconsidered based on the human translator's analysis through the alternative signs provided by the program, to create the second versions. Then, based on the second versions, the third versions remodeled through human translator's decisions will be obtained. Finally, comparative analyses will be shared with the poet to give the poems their final shape. In the reading of the source and target texts, Doğan Aksan's (2021, p. 81) “frame of meaning of the sign” will be used as the evaluation criterion. Concludingly, the position of the artificial translator as a potential partner in translating poetry will be evaluated in terms of the contributions and limitations experienced during the translation processes and the universes of sign created in both languages.

Keywords: poetry translation, the frame of meaning of the sign, artificial translator, *Merhabayı Birinde Denedim Düştü Kırıldı*, Serdar Solkun

1. BÜTÜNCE, YAKLAŞIM VE KARŞILAŞTIRMA ÖLÇÜTÜ

Edebiyat alanı yaşamın akışında oluşabilecek ya da imgelenebilecek her tür durum, düşünce ve duyguyu dilin söz olanaklarıyla yaratıcı bir örüntü içinde aktaran farklı metin türlerini barındırır. Bunların arasında “estetik, anlamsal, sessel, organik, tarihsel, toplumsal bir örgütlenme” (İnce, 2021, s. 16) olarak şiirin özel bir yeri vardır. Şiir, “neyi simgelediğini bilmeden de hayatımız içinde anlamlandırabildiğimiz, neyi simgelediğini bildiğimiz zaman da anlamlı oluşundan bir şey kaybetmeyen metindir” (Özel, 1997, s. 40). Tüm bunların ötesinde “tanımlanamayan bir dil edimidir çünkü ‘tanımlamak’ sınırlamak anlamına gelir ve şiir, tam anlamıyla dil sınırlarının ötesine geçen aşırılıktır” (Berardi, 2020, s. 19). Şiirin bu özel konumu, çeviriyle olan ilişkisini tartışmaya daima açık tutmuştur: Şiirin çevrilemezliğini 16. yüzyılda savunan Du Bellay'den (1948, aktaran Delisle) bu yana şiir çevrilmiş ve hatta şiir çevirmeninin şair olması gerektiği kanısına karşın zaman ve uzamları aşarak yaratıldığı coğrafyaların ötesine geçmiştir. Teknoloji çağı olarak nitelendirilen 21. yüzyıla gelindiğinde, çeviri edimi makineleşme yolunda hızla ilerlerken edebiyat çevirisi yapay zekâdan payına düşeni henüz kısmen de olsa almaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı çevrilmesi en zor tür olarak düşünülen şiir üzerine yapay çevirmen, insan çevirmen ve şair iş birliğiyle deneysel çeviriler oluşturmaktır. Bu amaçla Serdar Solkun'un¹ *Merhabayı Birinde Denedim Düştü Kırıldı* (2024) adlı kitabında yer alan “varsıl” bu çalışmanın bütüncesi olarak seçilmiştir.

Lisansını Türk Dili ve Edebiyatı ve yüksek lisansını Yaratıcı Drama alanlarında tamamlayan Solkun, edebiyat öğretmenliğinin yanı sıra üniversitelerde yaratıcı drama dersleri vermektedir. 2009'dan bu yana yapılagelen “Şiirini Kap Gel” buluşmalarının yaratıcısı ve kolaylaştırıcısı

¹ Serdar Solkun'a çalışmamıza katılmayı kabul ederek ayırdığı değerli zaman ve verdiği destek için içtenlikle teşekkür ederiz.

olmasının yanında, Öğrenme Meraklıları Eğitim Kooperatifinin kurucuları arasındadır. Çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik “Şiirle Oynu/yorum” atölyeleri tasarlayan Solkun, şiiri bir arama/araştırma zemininde dramayla buluşturmakta ve şiirin estetik öğrenmeye katkısı üzerinde çalışmaktadır. Solkun’a göre şiir, dışların içler çarpımıdır -kendi şiiri ise gördüğü, burduğu, burulduğu, burkulduğu, sızladığı, bağırdığı, çağırdığı, atladığı, zıpladığı, duramadığı şey ya da yer; doğrudan olamadığı her şey, anlatmak istese de anlatamadığı şey.² Solkun, “varsıl”ı bir şiir olacağını düşünmeden, parça parça kaleme almıştır -tıpkı anların tek tek, damla damla kâğıda düşmesi gibi. Böylelikle şiire farklı mekân ve zaman dilimlerinde hafızamızdan asıldığımız tüm şimdiler eşlik etmiştir. Şiir, yoksul/ yoksun durumları yoktaki bir var’da ifşa eden ve bir tersinlemedir aslında; ancak penceresinin kulpları okurun elindedir, belki şairin bile göremediğine açılmak için.

Bu çalışmada kaynak ve erek şiirler, Doğan Aksan’ın (2021, s. 81) önerdiği “göstergenin anlam çerçevesi” ölçüt alınarak okunacaktır. Türkiye’de dilbilimin kurucuları arasında yer alan, Türk dili ve şiiri üzerine birçok eseri bulunan Aksan, şiir dilinde göstergelerin değişik işlevler yüklendiklerine işaret eder. Aksan “göstergelerin dil düzeni içinde anlam açısından taşıdığı bütün değerleri, temel anlamlarıyla birlikte yan anlamlarını, dinleyen/okuyanda çağrıştırdığı başka kavramların tümünü” (2021, s. 79), göstergenin anlam çerçevesi kapsamında oluşturduğu yedi kategoride ele almaktadır:

- Göndergesel anlam: Sözcükler zamanla yeni anlamlar kazanıp çok anlamlılığa evrilebilir; ancak düz anlam olarak da tanımlanabilen göndergesel anlam, göstergenin yan anlam içermeyen birincil ya da temel anlamıdır (s. 82).

- Yan anlam: Göstergelerin göndergesel anlamları dışında kalan ögeleri ifade eder. Yan anlamla aktarılabilecek kavram, duygu ya da tasarımlar, göstergenin birincil anlamıyla değil, zamanla kazandığı diğer anlamlar ve uyandırdığı çağrışımlarla iletmeye çalışılır (s. 93).

- Duygu değeri: Göstergenin duygulara ilişkin yönünü oluşturur. Sözcüklerin alımlanışı bireye ve bağlama göre değişse de dil birliği içindeki kişilerde ortak duygular söz konusudur. Bu duygular, tekil ögelerin yanı sıra çoklu göstergelerin oluşturduğu bağdaştırmalarla da aktarılabilir (s. 101-104)

- Özel adlar: Farklı dillerdeki özel adların birincil kullanımının ötesine geçen duygu değerleri, bireysel ve toplumsal temelde çağrışımlar oluşturur. Bunlardan şiir dilinde de yararlanılır (s. 105).

- Uzak çağrışımlar: Şiir ortak çağrışımların yanı sıra uzak çağrışımlardan da yararlanır. Uzak kavram bağıntıları olarak da nitelenebilecek şiirsel anlatımda şair bir kavram veya imgeyi yakından ilintili değil, dolaylı bir ya da birçok göstergenin bağdaştırılmasıyla yansıtmaya çalışır (s. 107-108).

- Eşadlı ve çok anlamlı ögeler: Türkçede eşadlı sözcükler, eşsesli ve eşyazımlı niteliktedir. Çok anlamlılık ise göndergesel anlama yan anlam katılmasıyla oluşur. Şiir anlam zenginliğine bazen birden fazla anlam taşıyan ve söz sanatları içeren sözcüklerle erişir (s. 112³).

- Kavram karışıklığı: Kavramlar zihinde başka kavramlarla ilintili olarak yer alır. Böylece zihin, anlama zıt kavramların ilişkiselliği üzerinden ulaşır. Kimi ikileme ve deyimler de karışıklıklardan yararlanır. Zıt kavramların bir aradalığı etkili bir anlatımın sağlanmasına katkı sunar (s. 115)

Çalışmada öncelikli olarak yapılacak kaynak şiir çözümlemesinde, şiiri oluşturan her ikilik bir “kesit” (Greimas, 1979, s. 324) olarak düşünülmek üzere ölçüt kategoriler üzerinden okunacaktır.

² Serdar Solkun’un çalışmamıza yönelik aldığı notlar ve ilettiğimiz sorulara verdiği yanıtlar, bu metne yer yer kendisine atıfla iliştilmiştir.

³ Bu çalışmanın bütüncesinde yer alan metinlerarası ögeler çok anlamlılık kapsamında ele alınacaktır.

Sonrasında şiir, DeepL üzerinden Fransızca ve İngilizceye aktarılacaktır. Yapay çevirmenin sunduğu ilk versiyonlar, insan çevirmenin yaptığı çözümleme temelinde öncelikle yalnızca programın sağladığı alternatif gösterge seçenekleri üzerinden yeniden ele alınarak ikinci versiyonlar oluşturulacaktır. Sonrasında bu versiyonlar, bu kez programa bağlı kalınmadan insan çevirmenin kararlarıyla düzeltilecek ve yeniden modellenen üçüncü versiyonlar elde edilecektir⁴. Son olarak, üçüncü versiyon üzerinden yapılan geri çeviriler şairle paylaşarak gelen geri bildirimler metne işlenecektir. Çalışmanın sonucunda yapay çevirmenin şiir çevirisinde potansiyel bir paydaş olarak olası konumu, erek şiirlerin çeviri süreçlerinde deneyimlenen katkı ve kısıtlar ile her iki dilde oluşturulan gösterge ve anlam evrenleri kapsamında değerlendirilecektir.

Mehmet Şahin (2023), makine çevirisinin tarihçesine yer verdiği *Yapay Çeviri* adlı kitabında çeviri makinesi olarak adlandırılabilir ilk cihazın 1924 yılında Estonya’da icat edildiğini aktarmakta ve makine çevirisine öncü örneklerin ise yaklaşık 10 yıl sonra ortaya çıktığından söz etmektedir (s. 16). Aradan geçen zaman içinde teknolojik gelişmelere koşut aşamalardan geçilmiş ve 2000li yıllarda bilgisayar destekli çeviri araçları ve makine çevirisi yaygınlaşmıştır. Şahin, Büyük Dil Modelleriyle tanışıklığın 2017’den itibaren başladığını belirterek, belki de hazırlıksız yakalanan bu teknolojilerin gelişimsel süreçlerine değinmektedir (s.90-93). Çalışmamızda kullandığımız DeepL derin öğrenme temelinde işlev gören ve 2017 yılında hayata geçirilmiş bir yapay çevirmendir.

2. KAYNAK ŞİİRİN OLASI OKUMALARI

“Bir şiiri anladığımızı söylemek çok su götürür [...] İyi bir şiir bir şey anlatmak şöyle dursun, ona uzaktan yakından yanaşmaz; arkasını döner” (Berk, 2001, s. 55). Diğer yandan, “[a]nlatılmak istenenle yazılı metnin anlattığı arasında daima bir mesafe vardır; bu mesafe okur devreye girince daha da genişler” (Bilsel, 2021, s. 37). Bu da yetmez; “şiirler zamanla anlam değişimine uğrarlar. Bunda yadırganacak bir şey yoktur. Hem bizim hem şiirlerin doğası gereğidir bu” (Berk, 2023, 21). Bu notların ışığında yapacağımız çözümlemeler şiirin potansiyel okumalarından yalnızca bir kısmı olup, yapay çevirmenin verdiği çıktılar üzerinden insan çevirmenin aşamalı olarak şekillendirdiği versiyonların kaynak şiirle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine dayanak oluşturacaktır.

Bir şiir biçimsel bağlamda “çok sayıda kod” (Dominicy, 1994) aracılığıyla nitelenir. Genel bir ifadeyle şiir, dil sisteminin önsel (*a priori*) kodlarına eklemlenen hece sayısı, uyak, yinelemeler, biçimsel yapı, vb. kalıplaşmış *a posteriori* kodlar aracılığıyla düzenlenen bir ileti olarak görülebilir. Şiirin yapısı, dize düzeni, ölçü ve uyak şeması, tekrarlar, anafora, aliterasyon gibi biçimsel retorik araçlar, şiirin alımlanması, anlamlanması ve uyandırdığı etki üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle çözümleme öncesinde biçimsel ve biçimsel özelliklerine değinmekte yarar olur.

Biçimsel özellikler:

- Şiir dokuz ikilikten oluşmakta olup, kitaptaki diğer şiirlerde ikilik kullanılmamıştır. Solkun, bunun raslantısal olduğunu ifade etmiştir; öyle başlayınca şiirin kendisi öyle karar vermiştir.
- Şiirde noktalama yoktur. Solkun, noktalamayı (şimdilik) sınırlayıcı ve yönlendirici bulmaktadır; noktalama kullanılmaması, pencereler kapalı da olsa kulplarının okurda olması gibidir.

⁴ Söz konusu ikinci ve üçüncü versiyonlar tarafımızca şekillendirilmiş olup, insan çevirmen olarak anılan bu çalışmanın yazarlarıdır.

- Altıncı ikilik dışında uyak kullanılmamıştır. Solkun, modern şiirde bile isteye uyak yapılmadığını ancak kendi şiirinde farkında olmadan bir ses bütünlüğünün oluştuğunu belirtmiştir -halk şiirinde farkında olmadan verilen ayak ya da ezgi gibi.
- Şiirde hece ölçüsü gözetilmemiş olup, üç ile on beş arasında değişmektedir. Solkun'a göre baştaki ses benzerlerini yaratmakta ve hece gözetilmese de bir ritim oluşmaktadır. Bu durum biraz da şiirin doğuş haliyle ilgili olduğundan, ilk iki dizenin diğer dizeleri belirlediği söylenebilir.
- Başlık ve dizeler küçük harfle başlamaktadır. Solkun'a göre hiçbir sözcük diğerinden büyük değildir; bu nedenle sözcükler arasında görsele de yansıyacak bir tahakküm ilişkisi olmasın diye düşünülmüş ve şiirin başladığı gibi akıp gitmesini istemiştir

Biçemsel özellikler:

- İkilik "ikiye kıvrılmış dize" (Berk, 2001, s. 38) olarak düşünülebilir; bu tanımla uyumlu olarak her bir ikiliğin kendi içinde anlam bütünlüğü vardır.
- "Var" göstergesinin altıncı ikilik dışında tekrarlanması şiire müzikalite katmakta ve bu vurguyla "sesten anlama yürüyen bir dil" (Bilsel, 2021, s. 86) oluşturmaktadır. Altıncı ikilikte sezdirimsel olarak bulunan göstergenin fiziksel olarak kullanılmaması, bu ikiliğin beşinci ikiliğin devamı gibi okunmasına yol açmaktadır. Solkun, göstergenin başta muhtemelen mevcut olduğunu ancak şiiri tökezletip klişeden çıkararak atonal bir yere taşımak için müdahale etmiş olabileceğini ifade etmiştir.
- Birçok ikilikte kişileştirilmiş bir cansız varlık özne konumundadır. Solkun bu durumdan eşyanın yer yer dile gelişi, konuşkanlaşması olarak söz etmektedir.
- Kullanılan sözcükler her okurun farklı yorumlayacağı imgeler üzerinden çok anlamlılığa kapı açmaktadır. "Metin, bir potansiyel anlamdan fazlasını gerçekleştirip farklı boyutlarda yorumlanabiliyorsa bunun saptanması, ayrıca metne taşıdığı özelliklere göre farklı yazınsal eleştiri yaklaşımlarının ışığında bakılması, çözümlemeye değişik yönlerden katkı sunar" (Tuna & Kuleli, 2017, s. 38) Şiir de doğası gereği "çoğul okuma ve anlamlama eksenleri" (Öztürk Kasar, 2009, s. 170) üzerinden ele alınmaya özellikle açık bir türdür.

Solkun, çözümlemeye yönelik bilgi paylaşmamıştır; şiirini tarif etmeyi, neyi neden yaptığını söylemeyi zor bulduğunu, ipteki cambaz gibi yanlış basmaktan korktuğunu söylemiştir: "Tanım mıhlamak, kısıp bırakmak demek. En çok da ben böyle dedim diye öyle olmaması için şiirle ifade ediyorum kendimi herhâlde." Şiir, bu notlar ışığında aşağıda her biri bir ikilikten oluşan kesitler hâlinde, akıştaki serbest çağrışımlar ve kendi öznel alımlamamız doğrultusunda okunmaktadır.

- "ormanların bir gümbürtüsü var
köşeyi dönmenin heyecanı"

Şiir *metinlerarası* çağrışımlara açık bir dizayla başlamaktadır. "Ormanların gümbürtüsü" öncelikle öyküsü 1944 yılına uzanan "Karadır kaşların ferman yazdırır" adlı bir Zonguldak türküsünde (Aksu, 2022) geçmektedir. (Solkun, şiirin bu türküyü mırıldanırken çıkmış olabileceğini ifade etmiştir.) Öte yandan, Metin Altıok ve Ahmet Güntan'ın aynı adda şiirleri olup, Altıok'un şiiri bestelenerek Zuhul Olcay tarafından seslendirilmiştir. Bu yönden dize, yöresel türkülere veya çağdaş Türk şiirine aşina bir okur için *yan anlamsal* okumalara açıktır. Diğer yandan ekoloji kitaplığı kapsamında yayınlanan yine adlı bir kitap da (Çağlar, 2016) çevreye duyarlı okur için farklı bir *yan*

anlamsal bağlam açmaktadır. “Ormancılığımızın kırk yılda göz göre göre nereden nereye geldiğine”⁵ dikkat çeken kitabın tanıtım yazısından yola çıktığımızda okumalar sıkça tanık olduğumuz ağaç katliamlarını çağrıştırmaktadır: Elektrikli testerelerin gümbürtüsüyle ağaçların kesilmesi ve açılan alanlara binalar dikilmesi “köşeyi dönmenin heyecanı” ile ifade edilen kısa yoldan zenginleşme arayışlarına bir gönderme olarak değerlendirilebilir ((Solkun, bu okumayı aşırı yorum olarak değerlendirmiş, zenginleşme tarafının aklına hiç gelmediğini, köşeyi dönmeyi muhtemelen bir çıkış ya da bir ses olarak düşünmüş olabileceğini ifade etmiştir.) “Gümbürtü”nün *göndergesel anlamı*, “birdenbire yankılı ve derinden gelen patlama, yıkılma, çarpma sesi”⁶ olup, ani ve yüksek frekanslı olduğu için korku uyandırır. Korku, insanları ölümcül tehlikelerden koruyan en temel hayat kurtarıcı olmakla birlikte “mantıklı düşünceleri yoldan çıkaran, bastırılmış kaygıları yeniden tutuşturan, amaca yönelik hareket etme kapasitesini körelten” (Smith, 2018, s. 157) bir duygu olarak da bilinir. Bu anlamda orman da herkesin kendi okumasına göre “vahşi ve tehlikeli ya da keyifli ve uğurlu” (Gardin vd. 2014, s. 464) olarak görülebilir. Benzer bir görecelik durumu, ikinci dizede geçen “heyecan” için de söz konusudur. Charles Darwin, heyecanı parlayan gözler, hızlı kan dolaşımı, uçuşan fikirler yaratan yüksek moral ve bundan alınan keyifle bağdaştırırken, Alexander Bain bu tanıma heyecanın aynı zamanda harekete geçiren duygu olma özelliğini de eklemiş ve heyecanın sevinç ya da korku içerebileceği sonucuna varmıştır (Smith, 2018, s. 108). İkinci dizedeki “köşeyi dönmek” göstergesi ise günümüzde öncelikle deyimleşmiş *yan anlamıyla* ile ön plana çıksa da, köşe sözcüğünün “iki sokağın veya caddenin kesiştiği yer” olarak *göndergesel anlamı* bağlamında bir sokaktan diğerine geçiş -yani yeni bir sokak- olarak okunabilir. Bu noktada bu ifade *göndergesel anlamının* ötesine geçilerek okunabildiği için *çok anlamlı* özelliktedir. Yeni sokak köşeyi dönene dek görüş alanının dışında olup, orada neyle karşılaşılacağı tam olarak bilinmeyebilir. Bilinmezliğin verdiği heyecan ise *duygu değeri* bağlamında yerini sevince ya da korkuya bırakabilecektir. (Solkun, bu okumaya katıldığını ifade etmiştir.)

- “sokağın bir ortası var
gelince bitmiş hissettiren”

İkinci ikiliğin öznesi “sokak” sözcüğü *göndergesel* anlamıyla “caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol”⁷ olarak tanımlanabilir. Sokağa çıkmak ise bir varış noktasını önvarsayar. Sokağın ortası, yarılandığını ve hedefe giden parkurun kolaylandığını ifade eder. Bu durumda “sokağın ortasına gelmek” sona yaklaşmış olmanın ferahlığına işaret etmekte olup, olumlu bir *duygu değeri* (s. 101) oluşturabileceği gibi, bitmesi istenmeyen bir süreç söz konusu olduğunda etkisi olumsuz olabilir. Sokağın ortası yaşam bağlamında yaklaşan yaşlılık dönemine bir gönderme de olabilir. (Solkun, böyle alımlanabileceğini hiç düşünmemiş olmakla birlikte güzel bulduğunu ifade etmiştir.)

- “kuşun bir kanadı var
daha çok imgesi”

Üçüncü ikilikte yer alan “kuş” göstergesi *göndergesel* açıdan şiirde dile getirdiği gibi bir kanattan “daha çok imgesi” olan ve gerek edebiyatta gerek sanatın diğer dallarında sık kullanılan bir motiftir. Kanat, kuşla özdeşleşmiş bir uzuv olup, kanadı olan diğer hayvanlardan ziyade kuşu

⁵ <https://www.surelikitap.com/tr/kitap/ormanlarin-gumburtusu-9786055895938> [10.07.2024].

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> [15.07.2024].

⁷ <https://sozluk.gov.tr/> [15.07.2024].

çağrıştırırken bütünsel olarak kuş ya da tek başına kanadı *yan anlamsal bağlamda* özgürlüğü simgeler. Kuş doğası gereği bağımsız bir varlıktır; kanadını da nereye istiyorsa oraya uçmak için kullanır. Kuşun “bir” değil iki kanadı vardır; tek kanat uçmaya engeldir ancak “kuşun bir kanadı var” dizesindeki “bir” sözcüğünün vurgu işlevi gördüğü varsayılırsa temsil ettiği sayıdan bağımsız olarak okunabilir. Bu okumada odak, kuşun kanadının olmasından çok, bir kanattan (ve belki ilk *yan çağrışımsal* anlamı olan özgürlükten) daha fazla imgesi olduğuna kaymaktadır. Burada imgenin belirli bir karşılığı yoktur; zaten “imgenin gücü belirsizliğindedir” (Berk, 2023, s. 16). Bu noktada “bir kanattan daha çok imgenin” ne olabileceğine kuş ve kanat üzerinden ayrı ayrı bakılabilir. Kuş, özgürlüğün yanı sıra özgürlüğe kavuşmayı, masumiyeti, sadakati, havayı, ölümsüzlüğü ve türüne göre kötülüğü ya da mutsuzluğu temsil edebilir (Gardin vd. 2014, s. 384-385). Kuşlar, insanda olmayan uçuş yetisinin yanı sıra gözlerinin iki yanda olmasından dolayı insanlardan daha geniş bir görüş açısına hâkimdir, bazı türler uzağı ve ışınları görebilir, insan kulağının duymadığı sesleri duyabilir (Salt, 2018, s. 227). Bu insanüstü yeti ve yetenekler, kuşları sembolik evrende farklı boyutlara taşır; bu bağlamda “[k]uşlar genel olarak göklerin, ruhsal yükselmenin, yüksek şuur haline geçişin, esîrî ortamdaki yükselişin, dünyasallıktan uzaklaşmanın, hafifliğin, semaviliğin ruhların, ruhsal unsurların, ruhsal tesirlerin, sezgi ve ilhamın, reenkarnasyonun, ruhun ebediliğinin, Gök ile Yer arasındaki irtibat ve aracılığın sembolleri olarak” (s. 228) kullanılmıştır. Bu noktada kanat imgesinin de doğaüstü ve insanüstü çağrışımları mevcuttur. “Pek çok kültürde ölenler, melekler ve ilahlar kanatlarla betimlenir” (s. 227) zira kanatlar “yerçekimsiz yaşamı mümkün kılar; aynı zamanda zekânın, özgürlüğün ve ilhamın da sembolüdür. Şairi, olduğu yere ilhamın kanatları getirmiştir (Gardin vd. 2014, s. 329). Bu örnekler, üçüncü kanat imgesinin potansiyel karşılıklarından bazıları olup, “daha çok imge” ifadesine *çok anlamlı* ve *uzak çağrışımsal* alanlar açmaktadır. Kuşun bir kanadının ancak daha çok imgesinin olması, bu imgelerin kuşu ve kanadını aştığı, böylelikle imgelerinin çeşitliliği ve açılımları yanında kuşun belirsizleştiği şeklinde de okunabilir.

- “zincirlerinden kurtulamamış salıncaklar var
ileri geri konuşur havayla”

Dördüncü ikilikte kişileştirmeye başvurulmuş olup, nesnenin kişileştirilmesiyle okumaların *göndergesel* anlamdan uzaklaşarak *çağrışımsal ve yan anlamsal* düzeylere yönlendirildiği söylenebilir. Salıncak, çocukluğu, masumiyeti, eğlenceyi, umursamamayı, özgürlüğü, nefes almayı, kaçışı (ya da yükselişin hemen ardından başlangıç noktasına geri dönmesi nedeniyle kaçamayışı veya sadece kaçamağı) ifade edebilir. İnsanlar doğaları gereği özgür yaşamak isteseler de sınırları çizili serbestlik alanları içinde gidip gelirler; tıpkı bir salıncığın tekrarlanan bir şekilde belli bir yüksekliğe çıktıktan sonra aynı yolla aynı yere geri dönmesi gibi. Özgürlüğe karşılık sıkışmışlık çağrışımı veya özgürlüğü çağrıştıran salıncığın zincire bağlı oluşu, *kavram karşıtlığının* örtük kullanımına örnek olabilir. *Kavram karşıtlığına* farklı bir örnek ise, salıncığın sabit durmayıp bir şekilde “sallantıda” olmasından kaynaklanan dengesizlik durumu iken, aynı zamanda zincirlerinden dolayı dengesizlik içinde bir tür denge ve tutarlılık yakalamış olmasıdır. Salıncığın ileri geri konuşması ise ikileme yoluyla *kavram karşıtlığından* yararlanmaya bir örnektir. Bunun yanı sıra salıncığın ileri geri hareketi gök ve yeri, insanın fiziksel ya da duygusal anlamda yükselip düşmesini, yaşadığı gel-gitleri ya da bazı konularda bir ileri bir geri gidip yerinde saymasını yine kavram karşıtlıkları (s. 155) üzerinden temsil edebilir. “Eğer iki şey benzer ise, biri ötekinin -bu öteki de onun- göstergesi haline gelebilir”

(Eco, 2011, s. 65) zira “[b]enzerlik mantığının [...] egemen olduğu bir evrende, bir göstergenin anlamı olduğuna inanılan şeyin aslında bir başka anlamın göstergesi olduğundan kuşkulanan yorumcunun hakkı ve görevidir” (s. 65). Bu noktada yerinde saymaya yönelik olarak salıncakla ilgili yapılabilecek benzetmeler hipnoz sarkacına, hamster değirmenine, ring sefere, raylı sisteme, saat kadranına ve döngüsellliği olan herhangi bir nesne veya kavrama dek uzanabilir. İleri geri konuşmak ise yerli yersiz konuşmak, atıp tutmak, haddini aşmak, taşkın söylemler üretmek, tutarsız, çelişki mantıksız manasız konuşmak, aklına geleni söylemek şeklinde açıklanabilir. Havayla konuşmanın da umursanmamak, dikkate alınmamak veya kendi kendine konuşmak gibi çağrışımları olabilir. Havayla ileri geri konuşulabilir zira alınabilecek bir cevap yoktur diye düşünülebilir ancak “konuşan insanın sözleri havada yayılan vibrasyonlar demektir ki, bu da havanın kelimeler ortamı olarak kabul edilmesinde [...] etken olmuştur (Salt, 2018, 151). “Aslında, hava sembolü ister istemez rüzgâr ve nefes sembollerleriyle yakın ilişki içindedir; hatta kimi sembolizmlerde birbirinin yerini alırlar” (s. 151). Bu anlamda salıncığın rüzgârı alınan nefesi, serinlemeyi ve rahatlamayı, ileri geri konuşmak ise içini dökmeyi düşündürebilir. Salıncak, zincir ve hava üzerine farklı düşünceleri mümkün kılan bu *yan anlamsal* ve *uzak çağrışımsal* okumalar, şiirin *çok anlamlı* doğasıyla bağdaşır. (Solkun, bu bölümü kapsamlı bir çözümleme olarak değerlendirmiş, zevkle okuduğunu ve itiraz edemeyeceğini zira yazarken bilinç üstünün ve akışta geliverenlerin devreye girdiğini ifade etmiştir.)

- “durakların bir nefeslik canları var yoldan çıkaran”

Beşinci ikilikte durak kavramı kişileştirilmiş olup, okumalar *göndergeselin* yanı sıra *yan anlamsal* boyutlara yönelmiştir. Bir uzamdan bir başkasına yönelten ayrım noktası olan duraklar kısa mola ya da bekleme yerleridir; bir nefeslik olmaları da bu nedenledir; kişi yoluna devam ettiğinde durağın işlevi bitmiş olur. *Yan anlamsal* düzlemde durak, gerek fiziksel gerek ruhsal bağlamda yaşamın zor koşullarına ara vermeye olanak tanıyabilir, ancak kimi zaman da kişiyi farklı istikametlere yönelterek hiç düşünmediği bir yola sapmasına yol açabilir. Bu bağlamda yol ayrımı, yapılacak seçimleri, alınacak kararları ya da riskleri ifade edebilir. Metaforik bir yol ayrımında seçeneklerden biri doğru yol olarak kabul edilip yoldan çıkma kapsamında düşünülmezken, diğer yol zararlı olan ya da kabul edilen ve normlara aykırı gelen davranışları temsil ettiğinden yoldan çıkma olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda yoldan çıkmak genellikle olumsuz alımlanacakken, metaforun metaforu olan bir başka düzlemde tekdüzelikten sıyrılıp farklı yönlerle açılmak olarak da görülebilir. (Solkun, çoklu bakışın bu yüzden kıymetli olduğunu, herkesin istediğini alıp gittiğini ifade etmiştir.) Duraklar ve yoldan çıkmak üzerine farklı düşünceleri mümkün kılan bu *yan anlamsal* ve yer yer de *uzak çağrışımsal* okumalar, ikiliğin *çok anlamlı* konumunu göstermektedir.

- “masaların mutlak sallanan ayakları mutlak yalnızlıkları”

Altıncı ikilikte “masalar” yalnızlık benzetmesiyle kişileştirilmiş olup, bu durum okumaları *göndergeselin* yanı sıra *yan anlamsal* yöneltmektedir. Dört ayaklı masa, cansız olmakla birlikte iki kol ve iki bacak bağlamında metaforik olarak insan figürüyle özdeşleştirilebilir. Masalar (ve insanlar) ayakları üstünde dursalar da bazen sendeleyebilirler. Sallanma durumu; dengesizlik, sallantıda

olma, boşa düşme, kusur, arıza ve eşitsizlik gibi *yan anlamları* çağrıştırır. Bu durumlar insanlar için de geçerlidir. Masanın yalnızlığının sallanan ayaklarla ilintisi, böyle bir masaya kimsenin oturmak istememesindendir. Sallanan masa, üzerindeki devrilip dökülmesine veya ona dayanın insanın boşa düşmesine neden olabilir. Bu nedenle stabil olmayan bir masa, alternatifleri olması hâlinde yalnız kalmaya mahkûm olabilecektir. Masaya daima yalnız oturmak da insan açısından yalnızlığa işaret edebilir. Öte yandan mutlak yalnızlık, insanın kendiyle baş başa kalmasının ve yalnız kendi iç sesiyle iletişim hâlinde olmasının göstergesi olabilir. Tüm bu *yan anlamsallık* bağlamında *uzak çağrışımsal* (s. 107) kapsamına da girebilecek okumalar, ikiliği *çok anlamlı* (s. 112) kılmaktadır.

- “dükkanların panolarından düşmüş sesleri var
sokağa karışan”

Yedinci ikililikte dükkanların sesi aslında muhtemelen insanlara ait olduğundan bir tür kişileştirme olup, bu durum okumaları *göndergeselin* yanı sıra *yan anlamsala* yönelmektedir. Dükkan bir şeylerin satılıp elden çıkarıldığı yer olup, pano ya da tabela ise, dükkanın adının ve orada ne satıldığının tanıtıldığı levhadır. Seslerin panolardan düşmesi, panolara tutunamamaktan veya sığamamaktan da ileri gelebilir. Panolardan düşüp sokağın seslerine karışmak ise kalabalığa ve gürültüye karışmak; görünmez, duyulmaz ve fark edilmez olmak gibi potansiyel anlamlamaya kapı açar. “Dükkanlar” bir yandan satılan ürünlerle, sergilenen vitrinlerle, dilsel ve biçimsel olarak görsel bir karmaşa yaratan tabelalarla yoğun caddelerin kaotik görüntüsünü anımsatırken *yan anlamsal* bağlamda da insanları çevreleyen ortamların karmaşıklığını çağrıştırmaktadır.

- “bir ben var
benden nereye”

Sekizinci ikilik *metinlerarası* okumaya açık olup Yunus Emre’nin aynı adlı şiirinin dördüncü ikiliğindeki “Bir ben vardır bende, benden içeri” dizesini çağrıştırmaktadır. “Yunus’un ‘bir ben vardır bende benden içeri’ dediği, hem ona şiirler söyletecek ilhamı veren hem de bu şiirlerin bazılarını yok etmek isteyen, içindeki eş benliğidir; eş benliği ise Tanrı’dan başkası değildir” (Akyüz Öztokmak, 2020, s. 38). Bu ikilik, olan ile görünenin farkı, iç ile dışın farkı, kişinin ve kişiliğin açılımları bağlamında okunabilir. “Benden nereye” olarak açık uçlu bırakılarak ifade edilen eş benlik, ben kişinin kendi dışına taşan ya da dışına doğru şekillenen bir yönü olarak düşünülebilir. Bu eş benlik belki de kişinin vitrini, dışarıya gösterdiği farklı yüzleri ya da söz geçiremediği yönleri olarak da okunabilir. *Metinlerarasılık* çıkışlı bu okumalar, ikiliği *çok anlamlı* kılmaktadır.

- “bir varmış
bir varmış”

Dokuzuncu ikilik, Türkçe masalları başlatan “bir varmış bir yokmuş” kalıp söyleyişini çağrıştırmaktadır. İnsan bir vardır bir yoktur; bu nedenle masala başlarken anlatılacak öykünün bir zamanlar “var” (ama şimdi yok) olanı anlattığı, rivayet belirten mişli geçmiş zamanla dile getirilir. “Bir varmış bir yokmuş”, her şeyin geçici olduğuna dair bir anımsatma olup, “bir varmış” bölümü geçmiş, ikilikte söylenmeyen “bir yokmuş” şimdiyi ve geleceği ifade eder. Tekrarlanan “bir varmış” ise aslında hiçbir şeyin geçici olmadığını, evrende hiçbir şeyin yitip gitmediğini, geçmişte var olanın şimdi ve gelecekte de var olabileceğini, zamanın muğlak ve göreceli oluşunu düşündürmekte ve insanlığın tıpkı Sisifos söyleni gibi sonlanmayan bir döngü içinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bu *metinlerarası* okumalar, ikiliği *çok anlamlı* (s. 112) kılmaktadır. Sonuçta “varsıl” orman, sokak, kuş,

salıncak, durak, masa, dükkân gibi göstergeler ve farklı *metinlerarası* ögeler üzerinden insanın hâllerine açılabilen bir yapıdadır. Şiir, Aksan'ın önerdiği anlam çerçevesi kapsamında yer alan yedi kategoriden göndergesel anlam (s. 82), yan anlamlar (s. 93) duygu değeri (s. 101-104) uzak çağrışımlar (s.107-108) çok anlamlı ögeler (s. 112) ve kavram karışıklığı (s. 115) bağlamında okumalara olanak vermekte, şiirde özel ad (s. 105) bulunmadığından okumalar bu yönde ilerlememektedir.

3. FRANSIZCA ÇEVİRİLERİN KAYNAK ŞİİRLE KARŞILAŞTIRMALI OKUNMASI⁸

Bu bölümde öncelikle şiir başlığına yönelik karşılaştırmalı bir okuma ve çeviri önerisi yapılmakta, sonrasında yapay çevirmenin sunduğu ilk ham versiyon (V1), yine yapay çevirmenin sunduğu alternatiflerle oluşturulan ikinci versiyon (V2) ve son olarak programdan bağımsız insan çevirmenin kararlarıyla modellenen üçüncü versiyon (V3) kaynak metinle karşılaştırılmaktadır. Son olarak, V3'ten yola çıkılarak yapılan geri çeviride (GÇ), kaynak metne (KM) kıyasla oluşan ifade farklılıkları değerlendirilmektedir.

Şiirin başlığı “varsıl” yapay çevirmenin sağladığı ilk versiyonda çoğul olarak “riches” (varsıllar) olarak karşılanmakta ve alternatifleri de “riche” (varsıl), “fortunés” (varsıllar, zenginler, şanslılar) “fortuné” (varsıl, şanslı) olarak verilmektedir. Başlık, altıncı ikilik haricinde tüm ikiliklerde yer alan “var” ile uyumludur. Yapay çevirmenin sunduğu seçenekler bu uyumu yansıtmadığından, insan çevirmenin tercihi hem fiil hem ad niteliğiyle *çok anlamlı* ve kapsayıcı olan “avoir” dan yana olmuştur; fiil “sahip olmak” anlamına gelirken, ad “sahip olunan taşınır ve taşınmaz mallar, varlık” anlamındadır. Bu seçimle KM'deki varsıl/var uyumu, erek dilde ad-adeylem/fiil çekimiyle (“avoir”/“a”) kısmen yansıtılabilmektedir. KM'de “var” iki anlamda kullanılmıştır: mevcut olma ve sahip olma. Fransızcada mevcut olma için “il y a” (var) kullanılırken, iyelik de aynı fiille ifade edilmekle birlikte çekimi özneye göre değişmektedir (j'ai/ tu as/ elle-il-on a/ nous avons/ vous avez/ elles-ils ont). KM'de tekrardan kaynaklanan uyumun kısmen yansıtılabilmesinin nedeni budur.

İkiliklere yönelik karşılaştırmalı değerlendirmeler Tablo 1-9'da gösterilen KM ve üç farklı EM versiyonu üzerinden gerçekleştirilmekte, GÇ de KM'nin V3'teki nihai dönüşümünü göstermektedir.

İ1 KM	ormanların bir gümbürtüsü var köşeyi dönmenin heyecanı
İ1 V1	les forêts grondent l'excitation de tourner au coin de la rue
İ1 V2	il y a un grondement dans les forêts l'excitation de tourner le coin de la rue
İ1 V3	il y a un grondement dans les forêts l'excitation de faire fortune
İ1 GÇ	ormanlarda bir gümbürtü var köşeyi dönmenin heyecanı

Tablo 1. Birinci ikilik ve Fransızca versiyonları⁹

“Grondement” (gürleme), İ1KM'nin ilk dizesinde ad niteliğindeki “gümbürtü” göstergesinin erek dildeki karşılığıdır. Yapay çevirmenin ham versiyon olarak verdiği İ1V1, sözcüğün

⁸ Bu bölümdeki çözümlemelerde Fransızca göstergelerin potansiyel karşılıkları için çevrimiçi sözlük TLFi kullanılmakta, dilbilgisel çözümlemelerde yer alan terminoloji için ise *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2007) temel alınmaktadır.

⁹ Tablolarda kısaltma olarak kullanılan İ ikilik, KM kaynak metin, V versiyon ve GÇ geri çeviri anlamındadır.

adeyleminden (gronder) yola çıkararak, ormanların kişileştirilmesine yol açan şimdiki zaman kipinin üçüncü çoğul şahsıyla sözcüğü yüklem boyutuna taşırken, *göndergesel anlamı* korumaktadır. Sözcüğün İ1KM’de farklı okumalara açılan *metinlerarası* boyutu İ1V1’de kültür farklılığı nedeniyle kaybolmuştur. Bununla birlikte “gronder” adeylemi erek dilde *göndergesel* kapsamda “azarlamak” anlamına da geldiğinden *çok anlamlı* konumdadır. İkinci dizenin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesi ve İ1KM’de örtük olarak yer alan “var” anlamının çeviride silinmiş olması dizeler arası bağıntıya olanak tanımamakta ve ormanlardan gelen sesin kaynağı veya ormanların kimi neden azarladığı anlaşılmamaktadır. İ1V2’de yapay çevirmenin sunduğu diğer seçenekler değerlendirilerek “gümbürtü” göstergesi sözcüğü sözcüğüne çeviriyle tek anlamlı “grondement” ile karşılamaktadır. İlk dize yeniden ele alınarak “var” için “il y a” karşılığı seçilmiştir. İ1KM’nin ikinci dizesindeki “köşeyi dönme” göstergesi çeviride *yan anlamını* yitirerek *göndergesel* ile sınırlanmaktadır. İnsan çevirmenin şekillendirdiği İ1V3’te ilk dize korunmuştur. Köşeyi dönmek kaynak dilde *göndergesel* ve *yan anlamsal* boyutuyla *çok anlamlıyken*, erek dilde yalnız *göndergesel* anlam taşımaktadır. İnsan çevirmen, günümüz konjonktürüne bağlı olarak deyimini sıkça kullanılan *yan anlamına* yönelip erek dilde “faire fortune” (zengin olmak) deyimini yeğleyerek ikiliği yapay çevirmenden farklı bir anlam düzeyine taşımış ancak bu tercihle *göndergesel anlam* yok olmuştur. Böylece İ1KM’de *göndergesel* anlamın sağladığı *duygu değerleri*, yerini doğanın yok edilmesinin ve bundan haksız kazanç edinilmesinin getirdiği şaşkınlık, üzüntü, güvensizlik ve korku gibi farklı *duygu değerlerine* bırakacaktır. İ1GÇ’de “faire fortune” göstergesinin karşılığı olarak zengin olmak, servet kazanmak gibi seçeneklerden “köşeyi dönmek” yeğlenmiştir. Bu tercih, göstergeyi İ1K1’deki gibi *çok anlamlı* kılmaktadır. (Solkun, bu tercihle dizenin hiç düşünmediği farklı bir anlama gittiğini ifade etmiştir. Ancak İ1V3’ten vaz geçilip İ1V2’ye geri dönüşmesi hâlinde ikilik *göndergesel anlamına* döneceğinden *duygu değerleri* de değişecek fakat Türkçedeki çok anlamlılık nedeniyle İ1GÇ aynı kalacaktır.)

İ2 KM	sokağın bir ortası var gelince bitmiş hissettiren
İ2 V1	il y a un milieu de rue qui vous fait sentir que c'est fini
İ2 V2	il y a le milieu de la rue qui fait sentir que c'est fini
İ2 V3	la rue a un milieu qui atteint fait sentir la fin
İ2 GÇ	sokağın bir ortası var varınca sonu hissettiren

Tablo 2. İkinci ikilik ve Fransızca versiyonları

İ2KM’deki “sokak” göstergesin anlamı *göndergesel* olup, kişileştirmeye metaforik bir anlam yüklenmiştir. Bu durum, farklı okumaları mümkün kılmaktadır. Yapay çevirmenin ham versiyon olarak verdiği İ2V1’de *göndergesel anlam* korunmakla birlikte belirtisiz isim tamlaması kullanılmıştır. Tamlayan “milieu” (orta) “un” belirsiz tanımlığı eşliğinde, tamlanan “rue” (sokak) ise tanımlıksız olduğundan anlam muğlaklaşmaktadır. İkiliğin ikinci dizesi bir yandan “qui vous fait sentir” (size...hissettiren) ilgi cümlecisiyle anlamı belirginleştirmekte ancak KM’de bulunmayan “vous” (siz) şahıs zamiriyle söylem ikinci çoğul şahsa (ya da zamiri saygı haline) yönelmektedir. Bu hitap, Fransızcada olduğu gibi Türkçede de belirli bir kişiyi işaret etmeyen genel bir ifadedir. Bu belirsizlik, İ2V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler arasından yapılan müdahaleyle belirtili isim

tamlaması “le milieu de la rue” (sokağın ortası) kullanımıyla düzeltilmektedir. İkinci dizede de İ2V1’in şahıs zamiriyle yol açtığı sınırlama (veya genelleme) vurgusu ortadan kaldırılmaktadır. Öte yandan, İ2KM’deki “gelince” göstergesi İ2V1 ve İ2V2’de sözcük olarak aktarılmaya da kullanılan eksilteli söylem okuyucunun çıkarım yapmasına uygundur. İ2V3’te insan çevirmen İ2V2’deki eksilteli cümlecğin yerine açık bir söylem kullanıp “gelince” zarf fiilinin eşanlamı niteliğindeki “varınca”nın karşılığı “atteint” geçmiş zaman ortacını yeğlemiştir. Ayrıca “bitmiş” göstergesini “la fin” (son) sözcüğüyle karşılayarak akıcı bir söylem oluşturmuştur. Kişileştirme her versiyonda korunduğu için İ2KM’de metaforik düzlemde değinilen potansiyel *uzak çağrışımlar* ve *duygu değerlerinin* erek metinler (EM) için de geçerli olabilecektir. İ2KM’de kültürel öge bulunmaması, potansiyel okumaların erek okurda da karşılık bulabileceğini düşündürmektedir. İ2GÇ’nin ilk dizesi İ2V2 ile aynı olup, ikinci dizedeki “son” göstergesi biraz muğlak ancak İ2KM’ye yakın duran bir anlam üretimine açıktır. (Solkun, bu tercihle anlamın farklı bir yere çıktığını ifade etmiştir. Ancak “atteint” ve “la fin” göstergelerinin dizede iç uyak oluşturmasıyla oluşan şiirsellik nedeniyle çevirmenler değişikliğe gitmeyerek mevcut versiyonu korumaya karar vermiştir.)

İ3 KM	kuşun bir kanadı var daha çok imgesi
İ3 V1	l'oiseau n'a qu'une aile plus l'image est grande
İ3 V2	l'oiseau a une aile et d'autant plus d'images
İ3 V3	l'oiseau a une aile mais encore plus d'images
İ3 GÇ	kuşun bir kanadı var ama daha çok imgesi

Tablo 3. Üçüncü ikilik ve Fransızca versiyonları

İ3KM’nin çözümlemesinde ana izleği oluşturan “kuş” ve “kanat” göstergelerinin, *göndergesel*, *yananlamsal* ve *uzak çağrışımsal* boyutlarıyla *çok anlamlı* oldukları belirtilmişti. Bu göstergelerin *yan anlamsallığı* kültüre göre farklı okumalar getirirse de ortak özellikleri onlarla özdeşleştirilen imgelerin çeşitliliğidir. Şiirin birçok dizesinde yer alan “bir” göstergesi de farklı okumalara kapı açmaktadır. Fransızcada olumsuzlama yoluyla, yalnızca/sadece vurgusu yapan “n’a que” kalıbı yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ3V1’de kuşun tek bir kanadının olduğunu düşündürmektedir. İkinci dizenin Türkçeye geri çevirisi ise “imge ne kadar büyükse” şeklindedir. İ3V1 böyle okunduğunda, kuşun tek kanadın olmasının ona daha çok imge yüklediği sonucu çıkmaktadır. Bu, İ3KM’de gerçekleşmemiş bir ifade olup, *göndergesel* anlamı farklı yöne taşımaktadır. İ3V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle yapılan müdahale sonucu birinci dizedeki “sadece/yalnızca” vurgusu ortadan kalkmaktadır. İkinci dizedeyse iki farklı okuma mümkündür: kuşun tek kanadının olması birçok imgesi olmasına engel değildir veya tek kanat kuşa daha çok imge sağlamaktadır. Bu durum, anlamın muğlaklaştırmaktadır. İ3V2’yi yeniden düzenleyen insan çevirmen İ3V3’te İ3KM’nin potansiyel okumalarına olanak tanıyan bir anlatım sergilemektedir. Bu versiyonda İ3V2’nin birinci dizesi korunmakla birlikte ikinci dizeye “mais” (ama) şartlı bağlacı eklenmekte, böylece kuşun imgelerinin yalnızca kanadıyla ilintili olmadığına yönelik vurgu pekiştirilmekte ve ilk dizenin ikinciye akmasını engelleyen dilbilgisel kopukluk

giderilmektedir. Sonuçta, İ3KM’de açılan *göndergesel*, *yan anlamsal*, *çok anlamlı* ve *uzak çağrışımsal* alanlar İ3V3’te korunmaktadır. İ3GÇ’de ikinci dize, ilave “ama” bağlacı haricinde İ3KM ile aynıdır. Dilbilgisel bütünlük için İ3V3’e eklenen bu bağlaç İ3GÇ’ye aynı yönde bir katkı sunmamaktadır. (Solkun, bağlacının eklenmesiyle dizenin düz yazıya yaklaştığını ifade etmiştir. Ancak Fransızca cümle yapısı, bağlaç kullanmamaya izin vermediğinden bir çözüm üretilemeyecek veya “ama” (mais) yerine “ve” (et) kullanılabilecektir).

İ4 KM	zincirlerinden kurtulamamış salıncaklar var ileri geri konuşur havayla
İ4 V1	il y a des balançoires qui n'arrivent pas à se débarrasser des chaînes qui parlent avec l'air dans un sens et dans l'autre
İ4 V2	il y a des balançoires incapables de se dégager des chaînes parlant avec l'air en avant et en arrière
İ4 V3	il y a des balançoires captées par des chaînes parlant avec l'air en avant et en arrière
İ4 GÇ	zincirlere yakalanmış salıncaklar var ileri ve geri havayla konuşan

Tablo 4: Dördüncü ikilik ve Fransızca versiyonları

İ4KM’nin öznesi “salıncaklar”, *göndergeselin* yanı sıra kişiselleştirmeden ötürü *yan anlamsal* okumalara da açık olup, bu okumalar erek bağlamda da geçerlidir. Salıncakların ileri geri konuşması ise, “[g]österen ile gösterilen arasındaki yerleşik ilişkiyi kopartan ve yeni yorumlama olanakları, yeni anlam ufukları açan” (Berardi, 2020, s. 18) bir ifadedir. Salıncak kaynak dilde düz anlamının dışına taşmasa da, erek dilde “saçmalık”, “palavra” gibi değişmeceli anlamlara sahiptir. İ4V1’in bunlarla ilişkilendirilmesi ileri geri konuşmanın saçmalık/palavra ekseninde pekişmesini sağlamakla birlikte salıncak ve zincirleri arasındaki fiziksel ve metaforik bağlantının es geçilmesine yol açabilecektir. İ4V1, İ4KM’yi yansıtsa da dilsel farklılıklar her biri dört sözcüklü kaynak dizelerin erek bağlamda çok sözcükle ifade edilmesi sonucunu getirmiştir. Bu durum, kaynak şiire kıyasla görsel ve ritmik bir dengesizliğe neden olmaktadır. Bunu, İ4V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler üzerinden yapılan müdahaleyle yan tümceleri aynı anlama gelecek bir sıfat (qui n'arrivent pas→incapables) ve bir ulaçla (qui parlent→parlant) kısaltmak mümkün olmuştur. Öte yandan, İ4KM’de “ileri geri” ile zıt kavramların bir aradalığı üzerinden yakalanan anlatım, İ4V2’de “en avant et en arrière” ile yansıtılabilmektedir. İ4V3’te insan çevirmen kısaltma işlemini ileriye taşıyarak (incapables de se dégager → captées) dört sözcüklük yan tümceyi ortaça karşılamaktadır. Ancak “captées” tutsaklığı çağrıştırmakla beraber kurtulma arayışını yansıtmadığından anlam eksilti iletilmektedir. Bu noktada insan çevirmen anlamdan ödün vererek kaynak metnin görseline ve ritmine yaklaşmaktadır. Bu versiyonla salıncak, zincir ve hava üzerine farklı *duygu değerlerini* mümkün kılan *göndergesel*, *yan anlamsal*, *uzak çağrışımsal*, *karşıt kavramsal* ve *çok anlamlı* özellik korunmaktadır. İ4GÇ’de, İ4KM’ye kıyasla zincirlerinden kurtulamamış/zincirlere yakalanmış bağlamında farklılık oluşmaktadır. Öte yandan “ileri ve geri konuşmak”, eklenen “ve” bağlacıyla öncelikle salıncağın hareketini anımsatmakta olup, İ4KM’deki deyimsel çağrışımı zayıflatmaktadır. (Solkun, bu tercihlerle şiirselliğin neredeyse kaybolduğunu ifade etmiştir. Bu geri bildirim İ4GÇ üzerinden verilmiş olup, aslında asıl çeviri olan İ4V3 bağlamında ikinci dize içinde parlant-avant ve air-arrière göstergeleri arasındaki rastlantısal iç uyaktan kaynaklanan bir müzikalite mevcuttur.)

İ5 KM	durakların bir nefeslik canları var yoldan çıkaran
İ5 V1	les arrêts ont un souffle de vie celui qui égare
İ5 V2	les arrêts n'ont qu'un seul souffle qui détourne du chemin
İ5 V3	les arrêts ont un souffle éphémère déroutant
İ5 GÇ	durakların geçici bir nefesi var yoldan çıkaran

Tablo 5: Beşinci ikilik ve Fransızca versiyonları

“Duraklar” göstergesi kaynak ve erek dilde *göndergesel* bağlamda birçok alanda kullanılan *çok anlamlı* bir sözcük olup, kişileştirmeden kaynaklanan *yan anlamsal* okumalara da açıktır. İ5KM’deki “can” sözcüğü yaşamı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık, ruh; insanın kendi varlığı ya da özü; canlı olma durumu; insanın iç dünyası¹⁰ gibi hem ilintili hem de farklı anlamlar taşımaktadır. Fransızca kullanılan “vie” (yaşam) karşılığı bu içeriği doldurmamakta olup, *göndergesel* ve *yan anlamsal* düzlemlerde eksiltili kalmaktadır. Öte yandan “bir nefeslik can”, kısıklık ve geçiciliği çağrıştırmaktadır. Yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ5V1’deki “un souffle de vie” (yaşam nefesi) ise daha çok canlılık ve var oluşa yönelik anlamlamalara açık olup, bunun sonucunda *uzak anlamsal* bağlamda yaşam ve nefesten kaynaklanan duygu *değerlerine* uzanmakta ve göstergenin fani, gelgeç, palyatif, kısa vadeli olma tonlarını İ5KM kadar doğrudan yansıtmamaktadır. Diğer yandan İ5KM’nin dizeleri arasındaki akış ve bütünlük, İ5V1’de yerini dilbilgisel kopukluğa bırakmaktadır. İ5V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle oluşturulan “n’avoir qu’un seul souffle” (yalnızca tek bir nefesi olmak), İ5KM geçen “bir nefeslik can” ifadesindeki kısıklık ve geçiciliği yansıtmakta ve dizeler arasındaki geçişliliği yakalamaktadır. İ5V2’de “yalnızca tek” ifadesindeki ek vurgu, İ5V3’de insan çevirmence kaldırılarak İ5KM ile daha uyumlu bir anlatım sağlanmıştır. Bu noktada İ5V3’ün anlam olarak İ5V2’yi ve dolayısıyla İ5KM’yi yansıttığı ancak anlatım bağlamında İ5V2’nin parlatılmış bir versiyonu olduğu söylenebilir. İ5GÇ’de ise, İ5KM’ye duraklara ilişkin oluşturulan geçicilik algısı açıkça ifade bulmaktadır.

İ6 KM	masaların mutlak sallanan ayakları mutlak yalnızlıkları
İ6 V1	les pieds des tables qui se balancent absolument leur solitude absolue
İ6 V2	les pieds des tables se balançant absolument dans leur solitude absolue
İ6 V3	les tables ont des pieds absolument bancals et des solitudes absolues
İ6 GÇ	masaların mutlak sallanan ayakları var ve mutlak yalnızlıkları

Tablo 6: Altıncı ikilik ve Fransızca versiyonları

İ6KM’de göstergeler, *göndergeselin* yanı sıra kişileştirmeye *uzak çağrışımsal* okumalar sağlayan *yan anlamlarla* yüklüdür. Bu *yan anlamlar* kültürel olmadığından erek bağlamda da geçerlidir. Diğer

¹⁰ <https://sozluk.gov.tr/> [15.07.2024].

ikiliklerdeki “var” göstergesi İ6KM’de kullanılmamış olsa da sezdirim yoluyla iletilmektedir. Yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ6V1’de, İ6KM’nin dizeleri arasındaki akış ve bütünlük yerini dilbilgisel kopukluğa bırakmaktadır; bunun sonucunda masalar değil ayakları özne olarak anlaşılmakta ve yalnızlıklarla ilişkilendirilen ayaklar olmaktadır. İ6V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle yapılan müdahaleye rağmen özne farklılığı düzeltilmediğinden İ6V1’e koşut bir anlam üretilmektedir. Bununla beraber, İ6V1’deki kopukluk İ6V2’de giderilmiş ve İ6KM’nin dizeleri arasındaki geçişlilik yakalamıştır. İnsan çevirmen, İ6V3’te önceki versiyonlarda oluşan özne farklılığını gidermekte, masaları İ6KM’deki gibi özne olarak yansıtır yalnızlığı masalarla ilişkilendirmekte ve eklenen “et” (ve) bağlacıyla dizeler dilbilgisel açıdan bütünleştirmektedir. Öte yandan, daha akıcı bir söylem arayışıyla “sallanan” sıfat-fiili erek dilde “bancal” sıfatıyla karşılanmaktadır. Ancak şiir boyunca “a” ya da “il y a” olarak çevrilen “var” sözcüğünün tekrarıyla yakalanan vurgu burada Fransızca “avoir” fiilinin üçüncü çoğul şahısta “ont” şeklinde çekilmesiyle zorunlu olarak kaybolmaktadır. İ6V3’e eklenen bağlaç ve fiilin yansımasıyla oluşan ek vurgusal evrilmeler İ6GÇ’de gözlemlenmektedir. (Solkun, “ve” bağlacının eklenmesiyle anlama yakın karşılık oluşturulmakla birlikte dizenin düz yazıya yaklaştığını ifade etmiştir. Ancak Fransızca cümle yapısı, bağlaç kullanmamaya izin vermediğinden bu noktada farklı bir çözüm üretilmemiştir.)

İ7 KM	dükkânların panolarından düşmüş sesleri var sokağa karışan
İ7 V1	il y a des voix qui sont tombées des panneaux des magasins interférences dans la rue
İ7 V2	il y a les voix tombées des enseignes des magasins brouillage dans la rue
İ7 V3	il y a des magasins dont les voix tombées des enseignes se mêlant à la rue
İ7 V3	dükkânlar var panolarından düşmüş sesleri sokağa karışan

Tablo 7: Yedinci ikilik ve Fransızca versiyonları

İ7KM’de kişileştirmeden dolayı özne konumundaki “dükkân” göstergesi, *göndergeselin* yanı sıra *yan anlamsala* da yönelmektedir. Yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ7V1’in birinci dizesinde özne işlevi “dükkânlar” yerine “sesler” göstergesine kaymıştır. İ7KM’deki “karışmak”, “iç içe geçmek, birbirinin içinde kaybolmak ya da dağılmak” anlamlarına gelse de İ7V1’de başka bir potansiyel anlam olan “interférences” (müdahele) ile karşılanmış ve dizeler arasındaki bütünsellik parçalamıştır. İ7V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler özne farklılığını gidermeye yetmese de dizeler kısaltılmakta ve “brouillage” (ses karmaşası) ile aşırı yoruma gidilmekte ancak dizeler arasındaki kopukluk giderilememektedir. İ7V3’te insan çevirmen sözcükten çok dilbilgisel yapıya yoğunlaşmakta ve özne farklılığını düzelterek İ7KM’yle koşut bir şekilde yansıtmaktadır. Bu versiyonda dizeler arasındaki geçişlilik sağlanmış olup, kültürel öge bulunmaması nedeniyle İ7KM okumaları erek okur açısından da mümkün olabilecektir. İ7GÇ’de ise, ilk dizedeki söz dizimi haricinde İ7KM de aynı söylemi elde etmek mümkün olmuştur.

İ8 KM	bir ben var benden nereye
İ8 V1	il y a une taupe de moi à là où
İ8 V2	il y a un gène de moi à où
İ8 V3	il y a en moi un moi allant où de moi
İ8 GÇ	bir ben var bende benden nereye giden

Tablo 8: Sekizinci ikilik ve Fransızca versiyonları

İ8KM'nin ilk dizesi *göndergeselin* yanı sıra asıl *metinlerarası* bağlamda kültürel bir *yan anlamla* yüklüdür. Bu yüzden erek versiyonlarda *yan anlam* geçerli olamayacaktır. "Ben" göstergesi, İ8V1 ham çeviride "taupe" olarak karşılanmıştır. "Ben" TDK sözlüklerinde biri birinci tekil şahıs zamiri olmak üzere sekiz tanımı olan *çok anlamlı* bir sözcüktür. Yine *çok anlamlı* "Taupe" ise birinci tekili ifade etmeyip, mevcut anlamları ikinci dizeyle ilintilenememektedir. Öte yandan ikinci dizinin anlamsal ya da dilbilgisel bütünlüğü bulunmamaktadır. Yapay çevirmen İ8V2'de "ben" için pek çok karşılık sunmakta ancak bu karşılıklar arasında birinci tekil şahıs yer almamaktadır. Bu versiyonda "taupe" yerine kullanılan "gène" (gen) seçeneği İ8KM'yi karşılayan bir ifade olmayıp, anlama ilişkin bütünlük sağlamamakla birlikte ikinci dizinin dilbilgisel yönünün toparlandığı söylenebilir. Ancak "gène" de tıpkı "taupe" gibi en hafif tabirle "yerini yadırgayan bir sözcü[k]" (Necatigil, 2023, s. 79) olduğundan, insan çevirmenin müdahalesi elzem olmaktadır. İnsan çevirmen İ8V3'te *metinlerarası* bakış açısıyla ilk dizide Yunus Emre'nin Fransızca çevirisinden¹¹ yararlanmaktadır. İkinci dizeyi *metinlerarası* göndermeden haberi olmayan erek okura anlaşılır kılmak adına da "allant" (giden) göstergesini eklemektedir. Bu çeviri kültürel aktarımı mümkün kılmasa da *göndergesel* anlamın tam aktarılmasından dolayı okurdan okura değişecek *uzak çağrışımsal* alanlara açıktır. İ8V3'te *metinlerarası* bağlantı ilk dize bağlamında daha açık hale gelse de ikinci dizeye eklenen "allant" (giden) göstergesi İ8GÇ'de akıcılığa katkı sunmamaktadır. (Solkun, bu eklemeye özgün şiirdeki eksiltiliğin kaybolduğunu ifade etmiştir. Ancak Fransızca cümle yapısı bu göstergeyi atlamaya izin vermediğinden çözümsüz kalınacak veya dilbilgisel açıdan aksak bir kullanımla "de moi à où" (benden nereye) şeklinde bir düzenlemeye gidilebilecektir -Fransızcada "où" zaten "nerede" ya da "nereye" anlamına geldiğinden, kurallı normal kullanımda başına bir edat getirilemez).

İ9 KM	bir varmış bir varmış
İ9 V1	il y en avait une il y en avait une
İ9 V2	il était une fois il était une fois
İ9 V3	il était une fois il y avait et toujours il y a
İ9 GÇ	bir zamanlar varmış ve hâlâ da var

Tablo 9: Dokuzuncu ikilik ve Fransızca versiyonları

¹¹"Il y a en moi un moi plus profond que le moi"

Yves Regnier, Yunus Emre'nin birçok şiirini çevirip *Tombeau de Younous Emre* başlıklı kitabında yayımlamıştır. Bu şiirlerin arasında inceleme dizemizle ilintili olan "Bir ben vardır bende, benden içeri" şiiri de yer almaktadır (bkz. Tuncel, 174).

İ9KM’de Türk masal geleneğinde kullanılan “bir varmış bir yokmuş” kalıbını anıştıran ikilik; *yan anlamsal ve uzak çağrışımsal* boyutlarıyla *çok anlamlı* bir konumdur. İkiliğin *metinlerarası* kaynağı, varmış/yokmuş karşıtlığı üzerinden Aksan’ın *kavram karşıtlığı* (s. 115) kategorisinde konumlanabilmektedir. İ9V1 ham çeviri sözcüğü sözcüğüne bir yaklaşım sunarak *göndergesel* anlamı aktarmakta ancak Fransızca “en” adılı kullanımıyla İ9KM’de olmayan “il y en avait une” (“ondan” bir tane vardı) ek vurguya neden olmaktadır. Ancak bu versiyon erek dilde *metinlerarası* bir çağrışıma açık olmadığından, dilbilgisel bir sorun içermese de anlamca kopuk kalmaktadır. İ9V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler arasından masal tekerlemesinin Fransız kültüründeki karşılığı “il était une fois” (bir zamanlar) kullanmakta ve ilk dize kaynak metne koşut olabilmektedir. Ancak bu kalıp söyleyişin devamı olmadığından, KM’deki “bir varmış” söyleminin ardından “bir yokmuş” türevi bir beklenti oluşmamakta ve ikinci dize tekrardan ibaret kalmaktadır. Oysa İ9KM’nin ikinci dizesi birincinin tekrarı olmakla kalmayıp, tekerlemenin ikinci bölümünün yerini alması nedeniyle farklı bir özelliğe bürünmektedir. Öyle ki, “bir varmış”ın ardından gelen “bir varmış”, evvelce var olanın hâlâ var olduğunu (yani “yokmuş” evresine geçmediğini) düşündürmektedir. İnsan çevirmen bundan hareketle İ9V3’te erek kültürdeki kalıbı korumakta ancak kaynaktan farklı bir yaklaşımla yineleme yoluna gitmeyerek yüklemi şimdiki zaman kipine taşıyıp “toujours” (hep) belirtecini ekleyerek İ9KM’nin “karanlıkta oturan anlam[ını]” (İnce, 2021, s. 20) söze döküp açıklamaktadır. İ9T3’ün ilk dizesinde Fransızca masalların başında kullanılan kalıp söyleyiş, İ9GÇ’ye sözdizimsel farklılıklar dolayısıyla kalıp halinde yansıtılamamakta ve *metinlerarası* bütünlük bozulmaktadır. İ9KM’de ikinci dizede “bir yokmuş”un yerine tekraren kullanılan “bir varmış” ise, İ9V3’te olduğu şekliyle “ve hâlâ da var” ifadesiyle açılanmakta ve *metinlerarası* bir çağrışıma olanak vermemektedir. (Solkun, burada ikinci “bir varmış” ile aslında tersinleme yoluyla “bir yokmuş” demek istediğini fakat bu tercihle anlamın farklı bir yöne gittiğini ifade etmiştir. Bu noktada çevirmenlerin “var olmanın” her daim geçerli olduğunu çıkarsayarak şairden farklı bir anlamlama yaptıklarını vurgulamak gerekir. Fransızca masallarında varmış/bir yokmuş karşıtlığı olmadığından, İ9V3’ün ilk dizesinin ikincide tekrarlanması İ9KM’deki etkiyi sağlamayacaktır.)

4. İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİN KAYNAK ŞİİRLE KARŞILAŞTIRMALI OKUNMASI

Şiirin başlığı “varsıl” yapay çevirmenin verdiği ilk ham versiyonda “wealthy” (varsıl, varlıklı) olarak karşılanmakta ve alternatif olarak sunulan “rich”, “prosperous”, “affluent” ve “well off” yine aynı anlama yönelmektedir. KM’deki “varsıl”, altıncı ikilik haricinde sürekli tekrar edilen “var” ile uyumludur. Gösterge, iki farklı bağlamda kullanılmıştır: mevcut olma bağlamı İngilizcede “there is/there are” (var) ile -yani “be” (olmak) fiiliyle- ifade edilirken, iyelik ise “have” (sahip olmak) fiiliyle ifade edilmekle birlikte çekimi özneye göre değişmektedir (I-you-we-they have/she-he-it has). Böylece KM’de yinelenen “var” göstergesi, İngilizce erek şiirde “there is/there are” ve (it) has/(they)have” şeklinde dört farklı göstergeyle aktarılmaktadır. KM’de tekrardan kaynaklanan uyum ve müzikalitenin EM’de yansıtılamaması bundandır. Erek şiir başlığı bu doğrultuda münavebeli olarak tekrar edilen “olmak” ve “sahip olmak” göstergelerini temsilen “be/have” şeklinde tercih edilmiş olup, birleşik olarak okunduğunda “davranmak” anlamına gelmektedir. Gerçekten de şiir, neyin ne (ya da neyi) olduğuna veya nasıl davrandığına ilişkin bir şeyler söylemektedir.

İ1 KM	ormanların bir gümbürtüsü var köşeyi dönmenin heyecanı
İ1 V1	the forests have a rumble the thrill of turning the corner
İ1 V2	forests have a rumble the thrill of turning the corner
İ1 V3	forests have a rumble the thrill of turning the corner
İ1 GÇ	ormanların bir gümbürtüsü var köşeyi dönmenin heyecanı

Tablo 10. Birinci ikilik ve İngilizce versiyonları

Yapay çevirmenin verdiği İ1V1 ham çeviride *göndergesel* anlam korunmakla birlikte ormanların gümbürtüsünün *metinlerarası* boyutu kaybolmuş, köşeyi dönmenin deyim boyutu ise “turn the corner” (bir zorluğu atlatmak) ifadesiyle dönüşmüştür. İkinci dizinin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesi ve İ1KM’de söylenmeden söylenen “var” göstergesinin çeviride sezdirilebilir olmaması dizeler arası bağlantıyı zayıflatmaktadır. İ1V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler değerlendirilerek İ1V1’deki belirli tanımlık (the) kaldırılmakta ve ormanlar belirli olmaktan çıkarılıp genel bir nitelik kazanmaktadır. Bu versiyon, İ1V3’te de korunmuştur. Öte yandan, ikinci dizeye müdahale edilememesi nedeniyle dizeler arasındaki bağlantı zayıflığı giderilememiştir. Deyim boyutunun dönüşmesi ikiliğin *yan anlamlarla* bağlantılı *çok anlamlı* doğasının farklı yansıtılmasına yol açmakta olup, oluşabilecek *uzak anlamsal* potansiyeller ve *duygu değerleri* de evrimlemektedir. İ1V3 kaynak alınarak oluşturulan İ1GÇ, İ1KM ile sözcüğü sözcüğüne aynıdır. Bu durum, İ1V3’teki dizeler arası bağlantı zayıflığının, geri çeviriyle görünmezlik kazanmasından kaynaklanmaktadır. (Solkun, bu yorumun şiir çevirisi için belki de genellenebilir olduğunu ifade etmiştir zira tüm hassasiyetler gözetilse bile çeviri yer yer özgün metinden uzak bir yere düşebilmekte ve bu da şiir çevirisinin bazen eksilerek mümkün olduğunu ve bazen de mümkün olmadığını düşündürmektedir).

İ2 KM	sokağın bir ortası var gelince bitmiş hissettiren
İ2 V1	there's a middle of the street that makes you feel like it's over.
İ2 V2	the street has a middle making you feel it's over
İ2 V3	the street has a middle making you feel it's over
İ2 GÇ	sokağın bir ortası var size bitmiş hissettiren

Tablo 11. İkinci ikilik ve İngilizce versiyonları

Yapay çevirmenin verdiği İ2V1 ham çeviride, İ2KM’deki “gelince” göstergesi yoktur. İ2V2 ve İ2V3’te kullanılan eksilteli söylem, okuyucunun çıkarım yapmasına uygundur. İlk versiyon, *göndergesel* bağlamda İ2KM’yi yansıtırsa da, şiir dizelerinden çok kurallı ve uzun bir cümle gibidir. Bunu aşmak amacıyla, İ2V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler üzerinden kısaltma yapılmış ve *göndergesel* anlam daha az sözcükle yakalanmıştır. Böylece, İ2V1’de “there is” ile ifade edilen “var” göstergesi, İ2V2’de “(it) has” ile ifade edilmiştir. İkinci dizede “making you feel”

(size...hissettiren) ifadesiyle KM’de yer almayan “you” (siz) şahıs zamiri kullanılmakta ve söylem ikinci çoğul şahsa (ya da “sen” şahıs zamirinin saygı haline) yönelmektedir. Bu hitap, belirli bir kişiyi işaret etmeden genel olarak herkesi kapsayan ifade biçimidir. İnsan çevirmen, İ3V3’te bir değişiklik öngörmemiş ve İ3V2 korunmuştur. *Göndergesel* anlamların her üç versiyonda da korunması ve kültürel öğelerin olmaması nedeniyle, uzak çağrışım ve *duygu değerlerinin* EM’lerde de geçerli olacağı söylenebilir. Öte yandan bu tercihte kullanılan “it’s over” ifadesinden, bitenin sokak mı, yoksa başka bir şey ya da her şey mi olduğu muğlak kalmaktadır. İ2V3 kaynak alınarak oluşturulan İ2GÇ, içerik olarak İ2KM ile örtüşmektedir. Ancak yapay çevirmenin oluşturduğu ve insan çevirmenin de akıcılık için tercih ettiği “you” eklemesi, İ2GÇ’de akıcılığa katkı sunmamaktadır.

İ3 KM	kuşun bir kanadı var daha çok imgesi
İ3 V1	the bird has a wing more like an image
İ3 V2	the bird has a wing but rather more images
İ3 V3	the bird has a wing and more images
İ3 GÇ	kuşun bir kanadı var ve daha çok imgesi

Tablo 12. Üçüncü ikilik ve İngilizce versiyonları

“Kuş” ve “kanat” farklı kültürlerde *göndergesel*, *yananlamsal*, *uzak çağrışımsal* boyutlarıyla çok anlamlı olup, hem ortak hem değişken *duygu değerlerine* açıktır. Türkçede kuşun “bir” kanadının olması, sayı değil vurgu olarak alımlanmakta ve ardından gelecek ek bilgiyi önvarsaymaktadır. İ3V1 kuşun “bir” kanadının olması ise, “iki” yerine “bir” yani “tek” algısına açıktır. Bu, İ3KM bağlamında gerçekleşmeyen bir ifade olup, *göndergesel* anlamı farklı bir yöne taşımaktadır. İ3V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle yapılan müdahaleyle ek vurgu oluşturulmakta ve kuşun bir kanadının “ancak aksine daha çok imgesinin” olduğu dile getirilmektedir. İnsan çevirmen, ek vurguları İ3V3’te kaldırarak “ve” bağlacıyla dizeleri anlamsal ve dilbilgisel bağlamda birbirine bağlamıştır. Bu versiyonla İ3KM’de açılan *göndergesel*, *yan anlamsal*, *çok anlamlı* ve *uzak çağrışımsal* alanlar İ3V3’te korunmakta ve şiir bunlardan türeyecek *duygu değerlerine* açık kalmaktadır. İ3GÇ, ikinci dizeye eklenen “ve” bağlacı haricinde İ3KM ile aynıdır. İnsan çevirmenin dizeler arası bütünlüğü sağlamak için İ3V3’e eklediği bu bağlaç, İ3GÇ’ye aynı yönde bir katkı sunmamaktadır.

İ4 KM	zincirlerinden kurtulamamış salıncaklar var ileri geri konuşur havayla
İ4 V1	there are swings that can't get rid of their chains talking back and forth with the air
İ4 V2	there are swings that can't be unchained talking back'n forth with the air
İ4 V3	there are swings that can't be unchained talking back'n forth with the air
İ4 GÇ	zincirlerinden kurtularılamayan salıncaklar var söyleşirler havayla

Tablo 13: Dördüncü ikilik ve İngilizce versiyonları

İ4KM'nin öznesi "salıncaklar", kişiselleştirmeden kaynaklanan farklı okumalara açık olup, bu okumalar erek dizeler için de geçerlidir. Öte yandan salıncaklarla ilişkili olarak verilen "zincirler", *göndergesel, yan anlamsal, uzak çağrışımsal* boyutlarıyla *çok anlamlı* olup, (yüklenen) anlama göre farklı *duygu değerlerine* açıktır. İ4KM'de "ileri geri konuşmak" *göndergesel* bağlamda salıncağın hareket alanını çağırırsa da göstergenin yerli yersiz, aklına estiğince konuşmak anlamında deyimleşmiş yönünün erek dilde karşılığı bulunmadığından çeviri *yan anlamsal* temelde eksiltili kalmakta, ancak söylemin İngilizcedeki sözcüğü sözcüğüne karşılığı olarak verilen "talk back and forth" ile KM'de olmayan bir anlam yüklenmektedir. Bu deyim, İngilizcede iki ya da daha fazla kişinin bilgi ve fikir alışverişinde bulunduğu bir konuşmayı ifade eder. Bu noktada "havay(l)a" konuşmanın "ileri geri" hali KM'de monolog, EM'lerde diyalog çağırırsa da, İ4KM'nin *karşıt kavramsal* özelliğini İ4V1'e yansıtmaktadır. Öte yandan İ4V1'nin ilk dizesi kurallı, uzun ve mekanik bir cümle niteliğindedir. Bunu aşmak amacıyla İ4V2, yapay çevirmenin sunduğu seçenekler üzerinden yapılan müdahaleyle kısa tutulmuş ve böylece KM'nin görseline ve ritmine yaklaşmak mümkün olmuştur. Bu noktada gerek salıncağın belli bir ritim dâhilinde gerçekleştirdiği tekrarlanan hareketin gerekse konuşma/dinleme/tekrar konuşma/tekrar dinleme şeklinde süren etkileşimi daha dinamik yansıtmak için "back and forth" ifadesindeki bağlacın kısaltılmış haline (back'n forth) yer verilmiştir. İnsan çevirmenin İ1V3'te de koruduğu bu versiyon noksan yönüne karşın salıncak, zincir ve hava üzerine farklı *duygu değerlerini* mümkün kılan *göndergesel, yan anlamsal, uzak çağrışımsal, karşıt kavramsal* ve *çok anlamlı* doğayı korumaktadır. İ4GÇ'de, İ4KM'ye kıyasla zincirlerinden kurtulamamak/kurtarılamamak bağlamında bir farklılık oluşmakta olup, salıncağın "ileri geri konuşur/konuşan" olması yönünde de bir evrilme vardır. Öte yandan, "talk back and forth" söyleşmek, sohbet etmek, karşılıklı konuşmak anlamını verdiği için, İ4GÇ'de salıncağın hareketlerini çağırıştıran ve deyimisel anlam yükü de bulunan "ileri geri konuşmak" göstergesi kayıplara karışmaktadır. (Solkun, "söyleşmek" göstergesinin aslında hoşuna gittiğini, demek istediğinin de bu olduğunu, ancak bu göstergenin "ileri geri konuşma"nın verdiği ikili anlama açık olmadığını ifade etmiştir).

İ5 KM	durakların bir nefeslik canları var yoldan çıkaran
İ5 V1	stops have a breath of life the one who leads astray
İ5 V2	stops have a breath of life leading astray
İ5 V3	stops have a single breath leading astray
İ5 GÇ	durakların tek bir nefesi var yoldan çıkaran

Tablo 14: Beşinci ikilik ve İngilizce versiyonları

İ5KM'nin temel ögesi "duraklar" gerek kaynak gerek erek dilde *göndergesel* bağlamda *çok anlamlı* olup, kaynak ve erekte kişileştirmeden kaynaklanan *yan anlamsal* okumalara açıktır. "Can" ise yaşam, ruh ve öze yönelik derin içeriklerle dolu olup, İ5V1'de kullanılan "life" (yaşam) karşılığı *göndergesel* ve *yan anlamsal* boyutlarda bu içeriği tam dolduramamaktadır. Yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ5V1'deki "a breath of life" (can suyu) ise bir şeye yeniden hayat verme gibi anlamlamalara açık olup, *göndergesel* ve *yan anlamsal* boyutlarda İ5KM'den farklı olup farklı *duygu*

değerlerine uzanmakta ve İ5KM'deki kısalık ve geçicilik içeriğini yansıtmamaktadır. Ayrıca, “bir nefeslik can” hayattan kopmak üzere olmayı, “a breath of life” ise hayata bağlanma şansını yansıtmakta olup, bu anlamda devreye *kavramların karşıtlığı* girmektedir. Diğer yandan İ5KM'nin dizeleri arasında akış ve bütünlük, İ5V1'de ise dilbilgisel kopukluk vardır. İ5V2'de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklere bakılıp ilk dize İ5V1'de olduğu gibi bırakılınca KM ile EM arasındaki *kavram karşıtlığı* baki kalmıştır. İ5V1 dizeleri arasında söz konusu olan dilbilgisel kopukluk ise giderilmiştir. İ5V3'te insan çevirmen kavram karşıtlığının gidermek ve geçicilik tonunu aktarabilmek amacıyla “bir nefeslik can” için “a single breath” (tek bir nefes) karşılığını kullanmıştır. Böylece ilk dizenin *karşıtlığa* kayan *göndergesel* anlamı ve buna bağlı olarak oluşabilecek duygu değerleri KM ile uyumlanmıştır. İ5GÇ'de, İ5KM'ye kıyasla oluşan karşıtlık görünür olmakta, İ5KM'de duraklara ilişkin algı bitişe yönelirken, İ5GÇ'de yeni başlangıçlara kapı açmaktadır. (Solgun, bu tercihle anlamın farklı bir yere gittiğini ifade etmiştir -zira “bir nefeslik can”da deyimseliğin de kattığı anlam doluluğunu aynı yoğunlukta yansıtmak mümkün olmadığından İ5V3 muğlak kalmaktadır.)

İ6 KM	masaların mutlak sallanan ayakları mutlak yalnızlıkları
İ6 V1	the absolute swinging legs of the tables their absolute loneliness
İ6 V2	tables have absolutely swinging legs in their absolute loneliness
İ6 V3	tables have absolutely swinging legs in their absolute loneliness
İ6 GÇ	masaların mutlak sallanan ayakları var mutlak yalnızlıklarında

Tablo 15: Altıncı ikilik ve İngilizce versiyonları

İ6KM'de göstergelerin *göndergesel* ve *yan anlamları*, *uzak çağrışımsal* okumalara da açılmaktadır. Bu boyutlar kültürel olmayıp, erek bağlamda da geçerlidir. İ6KM'de kullanılmayan ancak örtük olarak okunabilen “var” göstergesi, İ6V1 ham çeviride mevcut olmadığından, İ6KM'nin dizeler arasında geçiş ve bütünlük de bulunmamakta ve dilbilgisel kopukluk oluşmaktadır. İ6V2'de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle yapılan müdahaleyle bu kopukluk “have” (var) göstergesinin eklenmesiyle giderilmiştir. Öte yandan, “in” (içinde -de) göstergesinin kullanımı, İ6V2'nin ek bir vurgu yüklenmesine neden olmuştur. İnsan çevirmen tarafından bu versiyonu İ6V3'te de korumuş olup, bu tercihle oluşan ek vurgular ve belli belirsiz anlam evrilmeleri İ6GÇ'de gözlemlenmektedir.

İ7 KM	dükkânların panolarından düşmüş sesleri var sokağa karışan
İ7 V1	there are the sounds of fallen voices from the boards of the shops street intervention
İ7 V2	there are sounds fallen from shop boards mingling with the street
İ7 V3	there are sounds fallen from shop boards mingling with the street
İ7 GÇ	dükkânların panolarından düşmüş sesleri var sokağa karışan

Tablo 16: Yedinci ikilik ve İngilizce versiyonları

Panolardan düşüp sokağa karışan sesleri olan “dükkânlar” *göndergesel*, *yan anlamsal* ve *uzak anlamsal* çağrışımlarıyla birlikte EM'lere *çok anlamlı* olarak taşınabilmektedir. İ7V1 ham çevirinin ilk bölümü, dizeden çok uzun bir cümle gibidir. Öte yandan “karışmak” ifadesi, göstergenin başka bir potansiyel anlamı olan “interférences” (müdahale) ile karşılanmış ve dizeler arasındaki bütünsellik parçalanarak kopukluk oluşmuştur. İ7V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle bu kopukluk giderilmiş ve İ7KM ile koştur karşılık yakalanmıştır. Bu versiyon, İ7V3’te insan çevirmen tarafından da korunmuş olup, İ7GÇ’de İ7KM ile bire bir aynı söylemi elde etmek mümkün olmuştur.

İ8 KM	bir ben var benden nereye
İ8 V1	I have a mole from me to where
İ8 V2	I have an I where to from me
İ8 V3	there is an I whither from me
İ8 V3	bir ben var benden nereye

Tablo 17: Sekizinci ikilik ve İngilizce versiyonları

İ8KM’nin ilk dizesi *göndergeselin* yanı sıra *metinlerarası* bağlamda kültürel bir *yan anlamlı* yüklü olduğundan, İngilizce EM’de *yan anlamın* geçerli olmayacağı söylenebilir. “Ben” göstergesi, yapay çevirmenin ham çeviri olarak verdiği İ8V1’de “mole” olarak karşılanmıştır. Bu anlamıyla “ben” ciltte bulunan küçük koyu renkli leke veya kabartıları ifade eder. Bu karşılık, ikinci dizinin de birleşimiyle ikiliği anlamdan yoksun kılmaktadır. Yapay çevirmenin bu seçeneği öncelikli olarak sunması, şahıs zamirinin normalde sayı sıfatları ile yan yana gelmemesindendir. İ8V2’de yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle bu durum düzeltilip anlam bütünlüğü sağlanmıştır. İnsan çevirmense İ8V3’te “where to” (nereye) ifadesini şiir ve yazın dışında artık kullanılmayan “whither” (nereye) ile değiştirmiş, “there is an I” (bir ben var) kullanımıyla da şiirdeki ben kişisi ile dizedeki “ben” arasına mesafe koymuştur; böylece “ben”, şiirdeki ben kişisinden çıkıp başka bir yere (benden nereye) yol alabilecektir. İ7GÇ’de İ7KM ile aynı söylemin oluşmasını mümkün kılan bu çeviri kültürel aktarımı mümkün kılmasa da, *göndergesel* anlamı iletilmesi nedeniyle *uzak çağrışımsal* alanlara da açıktır.

İ9 KM	bir varmış bir varmış
İ9 V1	there was one there was one
İ9 V2	once there was one once there was one
İ9 V3	there once was there always was
İ9 GÇ	bir varmış hep varmış

Tablo 18: Dokuzuncu ikilik ve İngilizce versiyonları

İ9KM’de “bir varmış bir yokmuş” kalıbının ilk bölümünü her iki dizede de tekrar eden ikilik, *yan anlamsal* ve *uzak çağrışımsal* boyutlarıyla *çok anlamlı* olup, *metinlerarası* boyutta varmış/yokmuş karşıtlığı bağlamında Aksan’ın *kavram karşıtlığı* kategorisi üzerinden anlaşılabılır. Yapay

çevirmenin verdiği İ9V1 ham çeviri, sözcüğü sözcüğüne olup, tamamlanmamış bir söylem özelliği taşımakta ve *metinlerarası* ögeyi aktaramadığından İ9KM'yi yansıtmamaktadır. İ9V2'de yapay çevirmenin sunduğu seçenekler arasında masal kalıbının İngilizce karşılığı "once there was " (bir zamanlar) kullanılsa da İ9KM'den kaynaklı olarak sonuna eklenen "one" (bir) sözcüğü nedeniyle söylem tamamlanmamış bir niteliğe bürünmektedir. Öte yandan bu kalıbın devamı yoktur; oysa İ9KM'de "bir varmış"ı izleyen "bir varmış", aslında "bir yokmuş"un yerini almakta ve eskiden var olanın bugün de olduğu izlenimini vermektedir. İnsan çevirmen bundan hareketle İ9V3'te erek kültürdeki kalıbı muhafaza etmekte ve "always" (hep) belirtecini ekleyip örtük göndermeyi açıklamakta, bunu yapabilmek için de İ9KM'deki tekrarı yok etmek durumunda kalmaktadır; nihayetinde "[ş]iirde bir şey fazla, bir şey eksiktir" (Özel, 1997, s. 79). Öte yandan bu seçimle ses uyumundan kaynaklanan bir müzikalite de oluşmuştur. İ9GÇ'nin ilk dizesi İ9KM'nin bire bir yansıması olduğundan *metinlerarası* gönderme okunabilmekte olup, İ9KM'de ikinci dizede "bir yokmuş"un yerine tekraren kullanılan "bir varmış", İ9V3'te olduğu şekliyle açılıp "hep varmış" olarak ifade edilmektedir. (Solkun, burada ikinci "bir varmış" ile aslında tersinleme yoluyla "bir yokmuş" demek istediğini fakat çevirinin anlamın farklı bir yöne götürdüğünü ifade etmiştir).

SONUÇ

Şiir, "günlük dilden farklı yoğunlaştırılmış bir dildir. Bu durum şiirin nesnel gerçekliğin üstünde bir üst-dil olduğunu gösterir. Çünkü şiir, sözcükleri [...] alışılmış kalıplardan çıkarıp yeni birleşimler içinde kullanır. Böylece etkili anlatım olanaklarına kavuşur" (Altıok, 2006, s. 22). Ancak bu olanakları, şiir çevirisi söz konusu olduğunda tam da aynı nedenlerle kısıtlara çarpabilir; bu durum, şiir çevirisinin öteden beri bir uzlaşmazlık alanı olarak etiketlenmesine neden olmuştur. Bu çalışmada yapay çevirmenin şiir çevirisinde paydaş olarak olası konumunu irdelemek amacıyla Serdar Solkun'un (2024) "varsıl" adlı şiiri DeepL üzerinden Fransızca ve İngilizceye aktarılmıştır. Alınan ham çeviri, öncelikle programın sağladığı çeviri alternatifleri arasında insan çevirmenin yaptığı seçimlerle yeniden şekillenerek ikinci versiyonlar oluşturulmuştur. Sonra bu versiyonlar insan çevirmenin kararlarıyla bu kez programa bağımsız yeniden modellenmiştir.

Bu kapsamda yapılan çözümleme ve karşılaştırmalarda yapay çevirmenin sunduğu ham versiyonlarda KM'deki yan anlamın ve *metinlerarasılığın* EM'de yok olması, KM'de olmayan yan anlamın EM'de oluşması, KM'deki vurgunun EM'de eksilmesi, KM'deki öznenin EM'de değişmesi, EM'de ek vurgu ve potansiyel anlamların yaratılması ve göndergesel anlamın değiştirilmesi, EM'nin KM'de olmayan uzak anlamlar çağrıştırması ve farklı duygu değerleri uyandırması, EM'de anlamın muğlaklaşması, *metinlerarası* ve yan anlamsal boyutların yansıtılamaması nedeniyle potansiyel uzak çağrışımsal alanların ve oluşabilecek duygu değerlerinin kısıtlanması, sözcüğü sözcüğüne aktarımda dillerin yapısal farklılıklarının EM'de çok sözcüklü karşılığa ve ritmik dengesizliğe yol açması, KM'nin dizeleri arasındaki akış ve bütünlüğün EM'de yerini dilbilgisel kopukluğa bırakması, anlamdan yoksun ve dilbilgisel açıdan bütünlüğü olmayan söylem üretimi, KM'deki örtük göstergenin EM'de sezdirilememesi nedeniyle dizeler arası bağlantının zayıflaması, KM ve EM arasında kavram karşıtlığı oluşması gibi sonuçlara rastlanmıştır. Ham version üzerinden yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle şekillenen ikinci versiyonda da

KM'deki yan anlam ve metinlerarasılığın EM'de yok olması, KM'deki vurgunun EM'de eksiltilmesi, KM'deki öznenin EM'de değişmesi, erek dilin sunduğu olanaklardan yararlanılarak anlamı yansıtan ancak KM'de olmayan bir sözcüğün kullanılması, dizeler arasındaki zayıf bağlantıyı güçlendirecek seçenek sunulmaması, metinlerarası ve yan anlamsal boyutların yansıtılamaması nedeniyle potansiyel uzak çağrışımsal alanların ve oluşabilecek duygu değerlerinin kısıtlanması gibi sonuçlar alınmıştır. İkinci versiyon üzerinden insan çevirmenin inisiyatifiyle şekillenen üçüncü versiyonda ise KM'deki göndergesel anlamın EM'de yok olması nedeniyle duygu değerinin dönüşmesi, KM'de kullanılan bir göstergeye EM'de yer verilmeyerek vurgunun eksiltilmesi, EM'nin kısaltılması sonucunda KM'nin görsel ve ritmik dengesine yaklaşılması ancak anlamın eksiltili olarak yansıtılması, dizeler arasındaki dilbilgisel ve anlamsal bağlantı zayıflığının dilin olanak tanımaması nedeniyle giderilememesi, metinlerarası ve yan anlamsal boyutların yansıtılamaması nedeniyle potansiyel uzak çağrışımsal alanların ve oluşabilecek duygu değerlerinin kısıtlanması, KM'nin görseline ve ritmine yaklaşmak için anlamdan ödün verilmesi gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bu doğrultuda ham çeviride oluşan kimi sorunları yapay çevirmenin alternatifleri üzerinden insan çevirmenin yaptığı seçimlerle giderilebilirken, kimilerin çözümü seçeneklerle sağlanamayıp yalnızca insan çevirmenin inisiyatifiyle şekillenen üçüncü versiyona kalmıştır. İnsan çevirmenin ikinci versiyonda kullandığı seçenekler ve üçüncü versiyonda metne verdiği nihai şekil hem anlama hem akıcılığa yönelik olmuştur. Yapılan düzeltmeler arasında dilbilgisel bütünlüğün sağlanması, ek bağlaç, sözcük ve vurguyla akıcılığın artırılması veya oluşan ek vurgunun kaldırılarak KM ile daha uyumlu bir anlatım sağlanması mevcuttur. Oluşturulan üç versiyon birbirinden kopuk olmayıp, her birinde düzeltmeler art arda gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, insan çevirmenin bazı göstergeleri yansıtmada çözümsüz kaldığı durumlar da olmuştur. Bunlardan biri, KM'de dâhil olmak üzere 10 kez tekrarlanan "var" göstergesinin EM'lere aynı şekilde yansıtamamasıdır. Öte yandan KM'nin 18 dizesinin Fransızcaya aktarımında elde edilen ham çıktıların tümüne insan çevirmen müdahalesi gerekmiştir. Bu dizelerden üçü yapay çevirmenin sunduğu seçeneklerle düzeltilebilirken, diğer 15 dizede insan çevirmenin program dışında inisiyatif kullanması gerekmiştir. İngilizce çeviride ise ham çıktıların yalnızca ikisi insan çevirmen müdahalesi gerektirmezken, geri kalan 16 dizenin 10'u yapay çevirmenin seçenekleriyle düzeltilebilmiş, insan çevirmenin program dışında inisiyatif kullanması ise altı dize için geçerli olmuştur. Bu noktada iki dil sözcük hazinesi ve dilbilgisel yapılar yönünden çeşitli düzeylerde bağdaşık olmakla birlikte kullanılan bütüncü bağlamında İngilizce çevirilerde yapay çevirmenin katkısının Fransızca çevirilere oranla daha fazla olduğu söylenebilir.

"Şiirsel edim, geleneksel anlam sınırının ötesine işaret eden göstergebilimsel bir aşırılıktır ve eş zamanlı olarak henüz deneyimlenmemiş [...] bir alanın açığa çıkmasıdır" (Berardi, 2020, s. 19). Bu durum, şiir çevirisini deneme yanılmaya açık bir alan olarak özel bir konuma taşımıştır. Buna ilişkin tartışmalar, yapay çevirmenin herkesçe erişilebilir olmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Solkun'a göre şiirinin yapay çevirmene emanet edilmesi sonuçları itibarıyla heyecan vericidir –ve yine sonuçları itibarıyla ürkütücüdür; çünkü şiir insanın çatışmalarından doğurduğu bir varlıkken, yeniden yaratımında insanın aradan çıkarılması, bir nevi "yok" sayılması anlamına gelecektir. Bu çalışma kapsamında "varsıl", öncelikle yapay çevirmene emanet edilmiş ve karşılığında farklı opsiyonlarla yeniden ele alınmaya elverişli bir erek şiir taslağı oluşturmuş ancak oluşan taslağa insan çevirmen müdahalesi gerektiği görülmüştür. Bu müdahale yer yer yapay çevirmenin sunduğu

alternatifler arasından seçim yapma düzeyindeyken, bunun yeterli olmadığı durumlarda insan çevirmenin inisiyatifi devreye girmiştir; zira, yapay çevirmen şiiri henüz tüm boyutlarıyla çözümleyerek aktaracak donanımda değildir; kaldı ki çevirinin “zor bir iddia, [...] kimi zaman da kazanılması olanaksız bir iddia” (Ricoeur, 2008, s. 9) olduğu düşüncesi, belki de en çok şiir çevirisi özelinde söz konusu olabilir. Buna karşın yapay çevirmen, göstergeleri ekrana dökmek, taslak metinler sunmak ve önerilerde bulunmak gibi işlevleri ve gelişime açık doğasıyla çeviride kolaylaştırıcı bir paydaş konumundadır; bu durum şiir çevirisi bağlamında da geçerlidir.

Solkun’a göre erek şiir, çevirdiği kadarıyla şairden hareketle çevirmene aittir -bu biraz da girift bir durumdur. Bu doğrultuda, bu çalışma kapsamında oluşturulan Fransızca ve İngilizce erek şiirlerin şairden hareketle yapay çevirmene, yapay çevirmenden hareketle insan çevirmene ve insan çevirmenden hareketle de süreçlere sunduğu tüm katkılarla birlikte şaire ait olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksu, Cem (2022). “Karadır Kaşların Ferman Yazdırır”. *Haberes*. <https://www.haberes.com.tr/karadir-kaslarin-ferman-yazdirir>
- Aksan, Doğan (2021). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. 3. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Akyüz Öztokmak, Çiğdem (2020). Eş benlik perspektifinden Yunus Emre’yi okumak: Bir ben vardır bende benden içeri. *Erdem*, (79), 21-40 <https://doi.org/10.32704/erdem.838412>
- Altıok, Metin (2006). *Şiirin İlk Atlası*. 4. bs. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Berardi, Franco Bifo (2020). *Nefes Kaos ve Şiir*. (Nalan Kurunç, Çev.). Eskişehir: Yort Kitap
- Berk, İlhan (2001) *Poetika*. 2.bs. İstanbul: YKY
- Berk, İlhan (2023) *Logos*. 6. bs. İstanbul: YKY
- Bilsel, Şeref (2021) *Şiire Giriş Dersleri*. İstanbul: Yitik Ülke Yayınları
- Çağlar, Yücel (2006). *Ormanların Gümbürtüsü*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- DeepL <https://www.deepl.com/tr/translator>
- Delisle, Jean (t.y.). “Joachim Du Bellay: Ses arguments pour et contre la traduction”. <https://open.unive.it/hitrade/portraits/Du%20Bellay,%20Joachim.por.pdf>
- Dominicy, Marc (1994). “Du “style” en poésie”. *Qu’est-ce que le style* (s. 115–137). Paris: Presses Universitaires de France.
- Eco, Umberto (2011). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Kemal Atakay, Çev.). 5. bs. İstanbul: Can Yayınları.
- Gardin, Nanon vd. (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü*. (Beyza Akşit, Çev.). (Ömer Faruk Harman; İsmail Taşpınar, Ed.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Greimas, Algirdas Julien ve Joseph Courtés (1979). *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette.
- İnce, Özdemir (2020). *Şiir ve Gerçeklik*. İstanbul: Sia Kitap
- Necatigil, Behçet (2023). *Bile/Yazdı*. 6.bs. İstanbul: YKY
- Özel, İsmet (1997). *Şiir Okuma Kılavuzu*. 5. bs. İstanbul: Şule Yayınları
- Öztürk Kasar, Sündüz (2009). *Pour une Sémiotique de la Traduction*. (Colette Laplace, vd., Ed.), *Traduction et Ses Métiers* içinde (s.163- 175). Caen: Lettres Modernes Minard.
- Ricoeur, Paul (2008). *Çeviri Üzerine*. (Sündüz Öztürk Kasar, Çev.). İstanbul: YKY

- Salt, Alparslan (2018). *Neo-Spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında Semboller*. 4. bs. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları
- Solkun, Serdar (2024). *Merhabayı Birinde Denedim Düştü Kırıldı*. İstanbul: Epona.
- Sürelî Kitap. <https://www.surelikitap.com/tr/kitap/ormanlarin-gumburtusu-9786055895938>
- Şahin, Mehmet (2023) *Yapay Çeviri*, İstanbul: Çeviribilim.
- TLFi Trésor de la Langue Française informatisé. <http://atilf.atilf.fr/>
- Tuna, Didem ve Mesut Kuleli (2017). *Çeviri Göstergebilimi Çerçevesinde Yazınsal Çeviri İçin Bir Metin Çözümleme ve Karşılaştırma Modeli*. Konya: Eğitim Yayınevi
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>
- Vardar, Berke. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. 2. bs. İstanbul: Multilingual
- Watt Smith, Tiffany (2022). *Duygular Sözlüğü*. 7. bs (Hale Şirin, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.